

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

En salme i tidens tungsindighet og teologi

Et tolkningsforsøk av *De hellige tre Konger* i lys av
Nikolai Frederik Severin Grundtvigs livssituasjon i desember 1810.

Espen Dahlgren Doksrød

Veileder

Professor i kirkehistorie Otfried Czaika

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske menighetsfakultet, 2014, høst
AVH504: Spesialavhandling med metode (30 ECTS)
Profesjonsstudiet i teologi

*“Livet var en sang, og dere var med i minst ett av versene.”
Denne avhandlingen er dedisert til operasanger Anders Vangen (1960-2013).*

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	5
1.1 PROBLEMSTILLING OG SAMMENDRAG	5
1.2 METODE	6
1.3 AVGRENSNING	6
1.4 OM KILDER, TEKST OG HERMENEUTIKK	7
1.4.1 KILDER	7
1.4.2 TEKST	8
1.4.3 KIRKEHISTORIENS MØTE MED HERMENEUTIKK	9
1.5 AVHANDLINGENS MÅL	10
2. OM GRUNDTVIG OG DE HELLIGE TRE KONGER	11
2.1 OM NIKOLAI FREDERIK SEVERIN GRUNDTVIG	11
2.2 OM ”DE HELLIGE TRE KONGER” SOM SALME	12
2.2.1 HVA ER EN SALME?	12
2.2.2 MULIGHETER OG BEGRENSNINGER	13
2.2.3 OM TILBLIVELSEN AV DE HELLIGE TRE KONGER	14
2.2.4 FØRSTE AUTORISERTE UTGIVELSE, FRA SANDSIGEREN 10. APRIL 1811	14
2.2.5 SALMENS INNHOLD OPPSUMMERT	18
3. GRUNDTVIGS PERSONLIGE LIV I LYS AV SALMEN	20
3.1 EN REISE ANFØRT AV EN LEDESTJERNE – FOR HVEM?	20
3.1.1 JULEKRISEN	20
3.1.2 FRA ØSTERLAND VIA JERUSALEM TIL BETLEHEM – SÅ FREMME	22
3.1.3 Å NÅ FREM TIL MÅLET – KOGNITIV MESTRINGSPSYKOLOGI	22
3.1.4 OPPSUMMERING	24
3.2 NAAR I DEN FØLGE GIERNE – Å FØLGE FRIVLLIG	25
3.2.1 Å FØLGE GJERNE ELLER MÅTTE FØLGE?	25
3.2.2 RELASJONER SOM UTGANGSPUNKT – OBJEKTRELASJONSTEORI	26
3.2.3 FRYKTEN FOR Å IKKE TRO I MØTE DØDEN	28

3.2.4 AT SIGE VERDEN RET FARVEL – EN MULIG VIRKNINGSHISTORIE	30
3.2.5 OPPSUMMERING	31
3.3 ET KRITISK BLIKK PÅ GRUNDTVIGS JULEKRISE	31
3.3.1 MULIGHETEN TIL Å FORME SIN EGEN FORTID	32
3.3.2 FRA LIDENSKAP TIL GALSKAP?	32
3.3.3 SELF-FASHIONING	33
3.3.4 TRE ETABLERTE RETNINGER PÅ KOLLISJONSKURS?	34
3.3.5 ROMANTISERING KLER ROMANTIKKEN	35
3.3.6 OPPSUMMERING	35
4. GRUNDTVIGS TEOLOGISKE LIV I LYS AV SALMEN	37
4.1 HVOR DE GYLNE STJERNER BLINKER – ET FRELSESMOTIV	37
4.1.1 GRUNDTVIGS TEOLOGISKE SKOLE	37
4.1.2 DIMISSPREKEN	38
4.1.3 FRA DIALEKTISK PREKEN TIL DIALEKTISK SALME	39
4.1.4 OPPSUMMERING	40
4.2 DET VAR MIDT I JULENATT – ET EVENTYR I EN HISTORISK SALME	40
4.2.1 GRUNDTVIGS HISTORIESYN	40
4.2.2 KONTRAST TIL DATIDENS SALMER	42
4.2.3 MYTISK	44
4.2.4 DATIDEN SPEILET I DATIDENS FORTID OG FREMTID	44
4.2.5 HVA ELLER HVEM ER GUD?	45
4.2.6 HVORFOR TIL BARN?	46
4.2.7 EN KIME AV FREMTIDIGE VERKER?	46
4.2.8 OPPSUMMERING	48
5. KONKLUSJON	49
5.1 INNSIKT	49
5.2 UTSIKT	50
6. LITTERATURLISTE	52

1. Innledning

1.1 Problemstilling og sammendrag

Avhandlingens problemstilling er *“En analyse av Grundtvig-salmen De hellige tre Konger – hvordan kan den tolkes i lys av forfatterens livssituasjon?”*.

Hvilken forståelse hadde Nikolai Frederik Severin Grundtvig av Gud som 27-åring? En annen forståelse enn han mente mange av prestene i Danmark hadde. Han forstod ikke Gud som passende i opplysningsteologien, på tross av at Grundtvig selv hadde tatt sin teologiutdannelse i nettopp den konteksten. På et mer personlig plan: Som 27-åring virket det som at Gud var noe Grundtvig ville tro på, men som han ikke fikk sitt eget liv til å passe med. Han kom i en krise, en åndelig og psykisk krise. Få dager etter at han skrev sin første salme, en hans mest kjente, eskalerte krisen og han ble rammet av ”sindssygdом”.¹ I denne avhandlingen vil denne salmen av Grundtvig skrevet i 1810 bli forsøkt analysert i lys av hans livssituasjon. Salmen ble utgitt i 1811 under navnet *De Hellige tre Konger* med undertittel *En Barnesang*, men er i dag bedre kjent som *Deilig Er Den Himmel Blå*.² *De hellige tre konger* er en romantisk og barnlig julesang som spinner rundt en historie – et forslag til hvordan de hellige tre kongers reise til Betlehem kan ha forløpt seg.

Takk til professor Otfried Czaika for god og utfordrende veiledning, til editionsfilolog ved Grundtvig Centeret i Vartov, Else Riisager, for hjelp med å finne de mest opprinnelige kildene og til prest og forfatter Eyvind Skeie for å ha delt tanker han har hatt om denne salmen. Takk også til journalist og forfatter Oddgeir Bruaset for hjelp med kilder og for å ha inspirert meg til å ville skrive denne avhandlingen med sin bok *Det var midt i julenatt*.

¹ Begtrup 1905:76. Begtrup skriver om *De hellige tre Konger* at *Den er digtet kort før hans Sindsygdом (...)*.

² Ibid.

1.2 Metode

”I lys av forfatterens livssituasjon” er en formulering som legger noen grunnleggende metodiske føringer - jeg ønsker å skrive min avhandling innenfor den historisk-biografiske metode. Det innebærer at salmen betraktes som et dokument over Grundtvigs personlige og offentlige liv. Med andre ord: Hvordan den kan tolkes i lys av Grundtvigs livssituasjon undersøkes fordi målet er å finne ut hva salmen muligens forteller om Grundtvig som menneske i sin tid i sitt liv – hva ville Grundtvig med å skrive den?³ Jeg går ut fra at de bildene som brukes og dannes i salmen er verktøy for å forstå Grundtvigs virkelighetsforståelse ut i fra sin egen livssituasjon.⁴ Forfatteren er i så øyemed minst like viktig som teksten han har produsert. Alt i alt: Interessen gjelder det biografiske individ – hva kan disse salmene fortelle om Grundtvig som menneske i de historisk-biografiske kontekster de er skrevet i? Hvilket bilde kan man danne seg av Grundtvig som teolog? Hvilket bilde kan man danne seg av Grundtvig som menneske? Hvilket bilde ønsker Grundtvig å presentere av seg selv?

1.3 Avgrensning

Avhandlingens disposisjon er fem-delt: Her i innledningen vil det, for utenom problemstilling og metode, bli kort gjort rede for hvilken forståelse av kilder, tekst og hermeneutikk som ligger til grunn for avhandlingen. I tillegg vil avhandlingens mål kort vil bli gjort rede for. I kapittel 2 vil blir det presentert en kort biografi om Grundtvig. Det vil også bli kort gjort rede for hva en salme er generelt og i Grundtvigs salmeunivers, rent praktiske omstendigheter rundt tilblivelsen av *De hellige tre Konger* i tillegg til at verkets førstetrykk vil bli presentert i sin helhet. De to neste kapitlene er avhandlingens hoveddel. Her vil det som betraktes som hovedmomentene i *De hellige tre Konger* bli drøftet i lys av Grundtvigs personlige og teologiske liv i desember 1810. Det er her viktig å påpeke at i egenskap av at dette er en kirkehistorisk oppgave med historisk-biografisk metode vil det ikke være noen strukturell analyse av hver enkelt strofe, men det vil bli tatt utgangspunkt i å lese salmens hovedlinjer og hovedmomenter i lys av Grundtvigs livssituasjon. Salmen sees på som en katalysator inn i livet til Grundtvig – og vice versa.

³ Jauss 1987:26.

⁴ Kayser 1973:204.

Kapittel 3 vil ta for seg Grundtvigs personlige sinnstilstand og gudsbilde i desember 1810 i lys av salmen. Nærmere bestemt vil dette kapittelet handle om å ha og følge en stjerne. To modeller hentet fra klinisk religionspsykologi, objektrelasjonsteorien og kognitiv mestringspsykologi, vil her bli brukt for å forsøke å analysere Grundtvigs mulige tanker og handlinger i denne perioden. I tillegg vil omstendighetene i og rundt Grundtvigs julekrise bli drøftet. I den forbindelse vil særlig Grundtvigs fremstilling av seg selv og det bildet man får av hans psykiske tilstand bli sett i lys av self-fashioningprosessen. Det 4. kapittelet tar for seg Grundtvigs teologiske liv i lys av salmen. Delen om teologi vil handle om salmens sjanger, å ha et narrativ i en salme og hva salmens soteriologi kan sies å være. Særlig sentrale elementer her er hans foreløpige studier og arbeidserfaring i tillegg til kampen Grundtvig la opp til i møte med opplysningsteologien. Det er altså her viktig å forstå ordet 'teologiske' brukt som et akademisk begrep. I kapittel 5 vil de to foregående kapitlene bli forsøkt konkludert: Hvordan kan *De hellige tre Konger* tolkes i lys av Grundtvigs liv? Ordet 'forsøkt' er viktig i denne sammenhengen – forfatteren er død, konklusjonen tar utgangspunkt i memoarer, analyser med tilhørende fortolkninger og øvrige kilder man ikke med absolutt sikkerhet kan påstå at Grundtvig ville gått god for tolkningen av. Med det sagt: Det er ikke gitt at en fortolker ikke forstår en person bedre enn personen selv.

1.4 Om kilder, tekst og hermeneutikk

1.4.1 Kilder

Min forståelse av ordet "kilde" er i denne avhandlingen noe som i forskningen brukes for å vise til pro eller contra for en gitt påstand eller for å produsere en påstand. Det mest åpenbare å tenke på som en kilde er det skrevne, men også gjenstander, kunstverk og bygninger kan være kilder som representerer en historisk og/eller kulturell kontekst som kan brukes for å underbygge eller kritisere en påstand. Enhver kilde er noe som stammer fra noen andre. Kilden brukes til å undersøke om den forteller noe som kan og bør brukes i en gitt forskning. Som historiker tenker man gjerne på kilder som noe som skal bekrefte, altså være pro. Samtidig er contra svært viktig i denne sammenheng: Om jeg har lest noe om Grundtvigs liv som jeg mener spiller inn på denne salmen kan dette være et risikabelt

postulat om jeg lar dette ligge til grunn uten å ha en sikker (i den grad det finnes) kilde på det. En drøfting av min påstand om hvordan dette kan ha innvirkning bringer inn kontraster og argumenter – en kritisk selvrefleksjon er svært viktig. Angående om en kilde taler sant: Vi er da inne på kriterier for kilden. Når man har kommet dit at man har funnet det man mener er den opprinnelige kilden kan man spørre om hvem som har skrevet dette. Er kilden anerkjent som forsker? Kan kilden ha en agenda og med det være tendensiøs i den ene eller andre retningen? Er kilden brukt eller gjengitt av andre troverdige kilder? Det er også viktig å se kilden i sin samtid. Kan kilden ha blitt påvirket av en konformitet i sin kontekst? Eller har en krets snakket sammen og konspirert frem et multiplum for hva som skal bli den konforme historien? Min tese hva gjelder kilder i arbeidet med denne avhandlingen har vært å ta utgangspunkt i Grundtvigs egne skrifter så langt det har latt seg gjøre. Dette har sørget for at hans memoarer, brev og øvrig arbeid fra 1810 og 1811 har stått i en særstilling hva gjelder utgangspunkt for videre arbeid.⁵ Dette gjør ikke Grundtvigs egne skrifter ufeilbarlige. De kan selvsagt også ha blitt til med det mål om at han selv ønsker et konkret bilde av seg selv utad – eller at han bevisst eller ubevisst har spilt sine kort slik at hans arbeid tydelig har som mål å harmonere med sin tid.

1.4.2 Tekst

Hva er en tekst? Avhandlingen er skrevet ut fra en forståelse av tekst som et produkt som har blitt produsert av ett eller flere mennesker med sitt/sine tankesett i en tid på et sted med sine historiske og kulturelle betingelser. I dette ligger det også at teksten på ett eller annet nivå har elementer av intertekstualitet – det finnes alltid spor av eldre tekster i en tekst. Senere har kanskje teksten blitt endret og/eller oversatt, evt. fått en språkfornyelse. Det som i alle fall er helt sikkert er at teksten har blitt tolket senere. *De hellige tre Konger* har for eksempel blitt tolket både biografisk, kulturelt, åndelig, historisk og språklig. Vi er da inne på hermeneutikken, og tekst blir et utvidet begrep – man går fra selve teksten til enhver form for budskap som kan knyttes til teksten. For å gå litt mer inn på ett av

⁵ Holger Begtrup's *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs udvalgte skrifter*, Georg Christensens og Stener Grundtvigs *Breve fra og til Grundtvig*, Steen Johansens og Henning Høirups *Grundtvigs erindringer og erindring om Grundtvig* og Erik Høegh-Andersens *Historie og kristendom – en Grundtvig-antologi* inneholder alle ordrette publikasjoner fra Grundtvig. I noteapparatet er dette angitt med "Grundtvig i" foran den litterære kilden.

disse hermeneutiske punktene: Biografisk har Grundtvig blitt tolket på flere måter. *Barnlig* er en av dem, en tolkning jeg kommer inn på litt senere.⁶ Her legges det vekt på at teksten er en blanding av bibelhistorie og legendefortelling og hos enkelte kilder blir det spekulert i om Grundtvig savner det enkle budskap i sin tids teologi. Dette kobles også gjerne sammen med at Grundtvigs julekrise, noe det vil bli kommet tilbake til.

1.4.3 Kirkehistoriens møte med hermeneutikk

Historie er studiet av fortiden. Det er studiet av det som har hendt. Historiefagets endelige mål å komme så nært som mulig en rekonstruksjon av det som hendte, bygget på troverdige kilder. Dette er helt avgjørende for arbeid med historie. Historiker Ottar Dahl definerer historieforskningens felt som *sosialt relevant menneskelig atferd og slike ikke-menneskelige forhold som er relevant til menneskelig atferd*.⁷ Sagt med andre ord prøver historiefaget å vise til en sammenheng og systematikk i fortidige hendelser for å vise hvordan en gitt kontekst var, ble, har blitt eller, i noen tilfeller, kan bli. En forutsetning for en hermeneutisk analyse er at enhver som forsker må skjønne at de er begrenset av min egen forståelseshorison. Vi er preget av konteksten vi har vokst opp i og lever i, den er summen av våre individuelle erfaringer, vår hermeneutiske selvrefleksjon. Vi kan altså ikke påberope oss å handle innenfor en objektiv ramme, heller ikke når vi tilstreber å skrive objektivt. Vi har våre forventninger rundt det vi skal skrive og hvilke konklusjoner vi tror vi kan ende opp med. Langt på vei kan dette kalles forforståelse. I den sammenheng kan jeg kort gjøre rede for min forforståelse av denne teksten: Jeg kjente til Grundtvigs krise og trodde at siden teksten ikke direkte fortalte noe om hans egen situasjon, men derimot var en tolkning av en liten bibeltekst at den var skrevet som et arbeid, et bestillingsverk. Grunnen til min forforståelse var ganske enkelt at jeg så en tydelig kontrast mellom Grundtvigs liv og teksten – og det mest øyenfallende for meg var å anta at en slik kontrast betød at teksten var skrevet uten å reflektere livet til Grundtvig som sådan. I denne forforståelsen ligger det også en motivasjon til å skrive om nettopp dette: Jeg ville forsøke å bryte gjennom min forforståelse ved å være i en dialog med mine kilder. Det har åpnet for å kunne se ulike horisonter av en tekst og forståelsen av denne, både deskriptivt og normativ. Samtidig er det ikke til å komme utenom at jeg i

⁶ Se kapittel 4.2.6.

⁷ Dahl, sitert i SNL: <https://snl.no/historie> 25/11-14.

dette arbeidet ikke er en objektiv fortolker. Mitt utvalg av stoff og kilder er forsøkt å blitt behandlet så objektivt som mulig, men det er selvsagt ikke mulig å være helt objektiv.

1.5 Avhandlingens mål

Det endelige målet med oppgaven er å belyse hvordan Grundtvigs eget liv og teologi speiles i salmen. Det som ligger bak et slikt ønske er rettet både akademisk-teoretisk og profesjonsmessig: Å lese historiske tekster i lys av forfatteren selv har som mål å gi en større forståelse for de gitte verkene. Det er ett av de fremste mål i historiestudier og noe jeg har en stor interesse for. Rent profesjonsmessig – og spirituelt - er salmer sentrale i de fleste kirkelige sammenhenger. Å da søke en større dybde rundt tilblivelsen av disse i lys av forfatterens eget liv sees på som en inngang til en bedre forståelse av den kristne tro hos andre mennesker. I dette ligger det også et postulat om at man på ett eller annet plan speiler seg i troen fra de som har gått før oss når man praktiserer sin egen tro.

2. Om Grundtvig og De hellige tre Konger

2.1 Om Nikolai Frederik Severin Grundtvig

Nikolai Frederik Severin Grundtvig var en dansk prest, forfatter, dikter, filosof, lærer og politiker. Det er særdeles mye som kan skrives når man skal forsøke å oppsummere hans liv. Her kunne alle hans litterære verk listes opp, alle hans disputer med geistligheten og staten for øvrig, hans teologiske retningsendringer eller hans mest kjente salmer. Her velges det å legge vekt på en summarisk biografi for å gi et bilde av de fagområdene han var innenfor og en skissering av hvordan hans liv utspilte seg. Utover dette vil hans utdanning, historiesyn og hans første krise bli gjort særlig rede for og drøftet i forbindelse med den historisk-biografiske analysen.

Grundtvig ble født 8 september 1783 i Udby, en landsby på Sjælland.⁸ I 1792 ble han sendt hjemmefra for å gå på latinskole hos presten Laurits Feld i Thyregod på Jylland. Etter dette begynte han på Århus katedralskole, hvor han ferdig i 1800.⁹ Han begynte så på Københavns universitet og ble candidatus theologiae i 1803. Fra 1805 var han huslærer på Langeland, en av Danmarks mange små øyer. Mens han bodde der gav han i 1806 ut sitt første litterære verk, *Lidet om Sangene i Edda*.¹⁰ Han flyttet tilbake til København i 1808 og begynte som historielærer ved Scousboeske Institut.¹¹ Han avholdt sin dimisspreken i 1810 og samme året opplevde han sin første psykiske krise.¹² Under denne krisen ble *De Hellige tre Konger* skrevet.¹³ I 1811 begynte han å jobbe som kapellan i Udby, noe han var frem til 1813.¹⁴ De 8 neste årene livnærte han seg som dikter i København.¹⁵ Under denne perioden, i 1818, giftet han seg med Lise Blicher.¹⁶ I 1821 ble han prest i Præstø, noe som etter et drøyt år ble avløst av at han begynte som prest ved Vor

⁸ Begtrup 1905:7.

⁹ Thaning 1972:178.

¹⁰ Begtrup 1905:116.

¹¹ Begtrup 1905:241.

¹² Begtrup 1906:8; Christensen/Grundtvig 1924:39.

¹³ Begtrup 1906:76.

¹⁴ Thaning 1972:178.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Elseth 1986:40.

Frelser kirke i København.¹⁷ I 1826 ble han satt under sensur etter å ha tapt en injuriersak i forbindelse med utgivelsen av pamfletten *Kirkens Genmæle*. Dette gjorde at han nedla sitt embete i protest. Sensuren ble opphevet i 1837, og to år senere ble han prest i Vartov hospitaalkirke i København.¹⁸ I 1844 skjer det to særskilte ting i Grundtvigs liv: Han opplevde sin andre store psykiske krise, men han opplevde også at Danmarks første folkehøyskole, som han var en sterk pådriver for, ble åpnet i Rødding. Fra 1849 til 1858 var han uavhengig representant i det danske Folketinget.¹⁹ Han ble enkemann i 1851 – Lise Blicher døde 14. januar. Samme året, 24. oktober, giftet han seg med Marie Toft. To år senere gjennomgikk han sin tredje store psykiske krise. I 1853 døde Marie Toft. Grundtvig giftet seg for tredje gang i 1858, da med Asta Tugendreich Adelheid Reedtz. I 1867 gjennomgikk han sin fjerde store psykiske krise. 1. september 1872 holdt han preken i Vartov hospitaalkirke. Dagen etter, hjemme i sin egen stue med sin kone til stede, døde Grundtvig i en alder av nesten 89 år.²⁰

2.2 Om ”De hellige tre Konger” som salme

2.2.1 Hva er en salme?

En salme i sin videste betydning er en religiøs sang først og fremst ment til bruk i religiøse fellesskap som for eksempel gudstjenester. I kristen sammenheng ble Salmenes bok gjerne brukt som resitasjonssang i gudstjenestefeiringen allerede i urkirken. Enkelte salmer ble også skrevet for bruk i gudstjenestene. Det var dog med boktrykkerkunsten, da det bibelske materialet ble mer tilgjengelig for ikke-geistlige og reformasjonene fant sted, at det kan regnes for å ha blitt som vanlig å skrive salmer som ikke nødvendigvis var resitasjoner. Dette gjaldt da særlig salmer til bruk i protestantiske kirkesamfunn. Martin Luther er et godt eksempel på en salmedikter som laget sanger med utgangspunkt i bibelske tekster uten å sitere dem direkte. Et eksempel på dette er *Ein feste Burg ist unser Gott* fra 1529, som er skrevet med utgangspunkt i Sal 46.²¹ Luther ble premissleverandør på mange områder i kirken, også hva gjaldt salmesang. Hva gjelder Grundtvigs salmer er

¹⁷ Thaning 1972:178.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Elseth 1986:168.

²¹ Norsk Salmebok 2013:147 nr.108.

det ut i fra hans svært vide salmeforfatterskap på ca. 1500 salmer vanskelig å tydelig definere hans salmer under ett.²² Dette har blitt forsøkt av blant annet Synnøve Heggem, men definisjonen må nødvendigvis regnes som abstrakt: *En salme er, innenfor Grundtvigs salmediktning, et språklig fenomen – med dimensjoner av kroppslig, kjønn, estetisk, relasjonell, historisk og hellig art – som tematiserer kjærlighetsforholdet mellom mennesket, verden og Gud på en situert måte, i uendelige varianter.*²³

2.2.2 Muligheter og begrensninger

Når man skal undersøke en tekst innenfor en konkret sjanger, her en salme, er det viktig å være klar over dens muligheter og begrensninger. La oss starte med det sistnevnte: For det første er en salme relativt kort. På tross av at *De Hellige tre Konger* er lang til salme å være med 19 strofer á 5 verselinjer er den totale lengden kun på 489 ord. Til sammenligning er dette avsnittet med en svært komprimert innledning om hva en salme er på 372 ord, altså nesten like langt som salmen selv. Det er altså et svært begrenset ordomfang i salmesjangeren. I tillegg finnes det regler for poesi hva gjelder rytme, rim og musikal notasjon, noe som ytterligere begrenser dikteren til språket – i alle fall til ord som er forståelige for leseren. Med det kan ikke en salme være en lengre utgreiing av systematisk teologisk karakter hvor man kan formulere seg nøyaktig slik man selv ønsker det, men det blir derimot en iscenesetting av systematisk teologi som er begrenset av verkets språklige regler. Men i denne begrensningen mener jeg også at salmens, og i det hele tatt sangens, store mulighet ligger: Om man mener at man har skrevet en så kompakt tekst med rim og rytme, som salmesjangeren i all hovedsak krever, kan man ha klart en salmediktters mål: Teksten blir kjent og brukt i kirkelig sammenheng, salmens primære bruksområde. I begrensningene som lengde, rim og rytme gir ligger muligheten for at folk husker det som er skrevet. Dette kan ikke en som skriver en teologisk fagbok forvente, men for en salmedikter er det kanskje det fremste mål – at ens tekst blir husket og til og med kunnet utenat. Når vi snakker om budskap er det et fundamentalt spørsmål som melder seg: Hvorfor skriver man en salme? Jo, for å nå frem med et budskap. Man kan så spørre seg om det er salmens tekst eller salmens form som er budskapet. Vektingen av dette varierer fra salme til salme og fra dikter til dikter – og det ene

²² Heggem 2005:15.

²³ Heggem 2005:495, En definisjon ut i fra en lesning av Grundtvigs Sang-Værk til den Danske Kirke.

utelukker ikke det andre. Hva gjelder *De Hellige tre Konger* kan man argumentere for både en teologi i selve salmen og for historiske omstendigheter som gjør at Grundtvig skrev den i den formen han gjorde.

2.2.3 Om tilblivelsen av *De hellige tre Konger*

En del av originalmanuskriptet til Grundtvigs tilblivelse av *De hellige tre Konger* er bevart. Det hele begynner med to strofer som han forkastet, da med *åpningsstrofen Vi har en Seng saa bred og stor*.²⁴ Etter disse to strofene skifter rytmen og Grundtvig skriver:

*Deilig er den Himmel blaa
Med de gyldne Stjerner paa*

Deretter retter han andre verselinje til *Lyst det er, at se derpaa*. Hele første strofe og de to påfølgende strofer er med i det bevarte originalmanuskriptet – i tillegg til det siste strofen. På originalmanuskriptet står det også *2den og 12te Decbr – Herrens Navn være lovet – og Hans ubegripelige Kærlighed priset!* Dette tyder på at salmen sannsynligvis ble påbegynt og avsluttet på de to nevnte datoene i 1810.²⁵ Den ble først publisert i bladet *Sandsigeren* 10. april 1811.²⁶ Grundtvig skrev den da han var 27 år og bodde i København. Det var den første salmen han skrev – det skulle bli nesten 1500 til.²⁷ I Norsk Salmebok er 7 av strofene med, henholdsvis 1, 3, 5, 8, 11, 18 og 19.²⁸

2.2.4 Første autoriserte utgivelse, fra *Sandsigeren* 10. april 1811

Deilig er den Himmel blaa,
Lyst det er, at see derpaa,
Hvor de gyldne Stjerner blinke,
Hvor de smile, hvor de vinke,
Os fra Jorden op til sig.

²⁴ Begtrup 1905:76.

²⁵ Ibid, Begtrup, som leste originalmanuskriptet, skriver *at Sandsynligvis har han paa de nævnte Dage begyndt og fuldført digtet.*

²⁶ Begtrup 1905:77.

²⁷ Elseth 1986:10.

²⁸ Norsk Salmebok 2013:126f nr. 90.

Kommer Smaa, og hører til!
Jeg for eder sjunge vil
Om saa lys og mild en Stjerne,
Jeg det veed, I høre gierne:
Himlen hører eder til.

Det var midt i Julenat,
Hver en Stjerne glimted mat,
Men med Eet der blev at skue
En saa klar paa Himlens Bue,
Som en liden Stjernesol.

Langt herfra, i Østerland
Stod en gammel Stjernemand,
Saae fra Taarnet vist paa Himlen,
Saae det Lys i Stjernevimlen,
Blev i Sind saa barneglad.

Naar den Stjerne lys og blid
Sig lod see ved Midnatstid,
Var det Sagn fra gamle Dage,
At en Konge uden Mage
Skulde fødes paa vor Jord.

Derfor blev i Østerland
Nu saa glad den gamle Mand;
Thi han vilde dog saa gierne
See den lyse Kongestjerne,
Før han lagdes i sin Grav.

Han gik til sin Konges Slot,

Kongen kiendte ham saa godt,
Hørte og med Hjertens Glæde,
At det Lys var nu tilstæde,
Hvorom gamle Spaadom lød.

Han med Søn og Stjernemand
Flux uddrog af Østerland,
For den Konge at oplede,
For den Konge at tilbede,
Som var født i samme Stund.

Klare Stjerne ledte dem
Lige til Jerusalem,
Kongens Slot de gik at finde,
Der var vel en Konge inde,
Men ei den de ledte om.

Klare Stjerne hastede frem,
Ledte dem til Betlehem,
Over Hytten lav og lille
Stod saa pludselig den stille,
Straalede saa lyst og mildt.

Glade udi Sjæl og Sind
Ginge de i Hytten ind,
Der var ingen Kongetrone,
Der kun sad en fattig Kone,
Vugged Barnet i sit Skiød.

Østerlands de vise Mænd
Fandt dog Stjernen der igien,

Som de skued i det Høie,
Thi i Barnets milde Øie
Funklende og klar den sad.

Den var dem et Tegn saa vist,
At de saae den sande Krist,
Derfor neied de sig glade,
Offrede paa gyldne Fade
Røgelse med søde Lugt.

Vil I Smaa ei ogsaa gierne
See den lyse milde Stjerne,
For den Konge dybt jer neie,
Som Guds Rige har i Eie,
Og vil lukke jer derind?

Seer I til den Himmel blaa,
Med de gyldne Stjerner paa,
Der den Stjerne ei I finde,
Men den er dog vist derinde
Over Jesu Kongestol.

Thi det Barn, som var paa Jord,
Blevet er en Konge stor,
Og han sidder nu deroppe,
Over alle Stjernetoppe
Hos Gud Faders høire Haand.

Neier eder kun, I Smaa!
Han fra Himlen seer derpaa.
Sender ham med Hjertensglæde

Lov og Pris til høie Sæde!
Det er Røgelse for ham.

Stjernen ledte vise Mænd
Til nyfødte Konge hen,
I har og en saadan Stjerne,
Og naar I den følge gierne,
Komme I til Jesum vist.

Denne Stjerne, lys og mild,
Som kan aldrig lede vild,
Er hans Guddomsord det klare,
Som han lod os aabenbare
Til at lyse for vor Fod.²⁹

2.2.5 Salmens innhold oppsummert

Salmen har et narrativ (v. 3-13) som blir rammet inn av to strofer på begynnelsen og seks strofer på slutten. I de to første strofene er det først en prisning av hvor vakker himmelen er før fortelleren ber barna om å høre etter.

Salmens narrativ er slik: En stjerne lyste i julenatten - en stjerne sterkere enn de andre. I Østerland så en gammel stjernekikker dette og ble glad – glad fordi han hadde hørt et sagn om at en *Konge uden Mage* skulle bli født når denne stjernen lyste. Stjernekikkeren gikk til kongens slott og sammen med kongens sønn dro de to avgårde for å finne den nye kongen. De dro først til Jerusalem og fant en konge, men *ei den de ledte om* – vi får her så vidt høre om kong Herodes, dog uten at navnet nevnes. Stjernen ledet dem så til Betlehem, hvor de fant en lav og liten hytte. De gikk inn og fant en fattig kone som *vugged barnet i sit skjød*. Men stjernen stod over hytta, de hadde gått rett. De bøyde seg da ned og ofret på gyldne fat til kongen *røgelse med søden lukt*.

²⁹ Grundtvig i Begtrup 1905:80-82; Fra verkets førstetrykk, bekreftet av Grundtvig Centeret i Vartov.

Narrativet forlates og fortelleren henvender seg til barna igjen. Vi er her i applikasjonen, Grundtvigs fortolkning av budskapet i bibelteksten:³⁰ Vil barna også gjerne se stjernen og for kongen *dybt jer neie*? Da kan de ikke finne stjernen på himmelen, men den er over *Jesu kongestoel*. For det barnet som ble født den natten var en konge stor, som nå sitter over alle stjerner ved *Guds Faders høire haand*. Det er denne stjernen barna må følge, for når de følger den, kommer de til *Jesum vist*. Stjernen kan aldri lede vill, men er det Guddomsord som Gud åpenbarte til å lyse for vår fot.

³⁰ Elseth 1986:47.

3. Grundtvigs personlige liv i lys av salmen

3.1 En reise anført av en ledestjerne – for hvem?

Strofe 18 gjorde Grundtvig selv en endring på nesten 50 år etter at han skrev den.³¹ Ordet ”I” (dere) ble da byttet ut med ”vi”. En enkel oversettelse av de tre siste linjene av strofe 18 i salmens første utgave blir altså ”Dere har og en sådan stjerne, og når dere den følger gjerne, kommer dere til Jesus visst”. Grundtvig skrev at stjernen aldri kan lede vill.³² Gledens udødelighet mente Grundtvig lå i å følge stjernen. Følger I, underforstått barna, denne stjernen kommer I til Jesum visst. Grundtvig forteller dette til barna. Men hvorfor er det ”I” som har *en sådan stjerne*? Dette kan selvsagt være ren formidlingsteknikk, og at han 50 år senere byttet dette til ”vi” kan ha å gjøre med at salmen ble forkortet i salmebøker. Allikevel kan bruken av ordet ”I” også antyde at fortelleren selv står på utsiden av det som formidles.

3.1.1 Julekrisen

I mars 1810 var Grundtvig 26 år og det hadde gått 7 år siden han avla teologisk embetseksamen – noe han gjorde uten å føle seg videre dedikert til det.³³ Han fikk et brev fra sin far med tilbud om å komme hjem til Udby og være hjelpeprest – selv hadde ikke faren verken helse til å gjøre det alene eller økonomi til å pensjonere seg. Grundtvig vegret seg veldig for dette. Å flytte fra København til Udby var for ham synonymt med å gi opp sine litterære og historiske interesser.³⁴ Det endte med at han valgte å avlegge en prøvepreken. Etter at Grundtvig hadde avlagt dimisspreken sin var stadig vegringen og tvilen rundt prestatjeneste og eget trosliv til stede. Han sendte derfor et brev hvor han skrev til sine foreldre at han ikke var moden for å bli prest.³⁵ Hans mor skrev tilbake til ham at han var utakknemlig og feig, men Grundtvig stod på sitt i svaret han gav: *Altså, bedste Moder! Min Beslutning kan jeg ikke forandre, om saa hele Verden var enig om at*

³¹ Elseth 1986:48.

³² 19.strofe: *Denne Stjerne, lys og mild, Som kan aldrig lede vild(...)*.

³³ Elseth 1986:21; Se kapittel 4.2.2.

³⁴ Elseth 1986:32.

³⁵ Grundtvig i Christensen/Grundtvig (red.) 1924:24f, fra et brev av Grundtvig til sin far Johan Grundtvig, datert 20. april 1810.

*laste mig(...).*³⁶ Han begynte igjen med sine historiestudier. Ved hans lesning av den da svært populære tyske forfatteren og regissøren August von Kotzebues prøyssiske historie ble han provosert. Grundtvig mente han ironiserte over korstogene på en opportunistisk måte. En slik harselas med kristendommen mente han var forkastelig. På en merkelig måte følte han seg plutselig utvalgt til å bli en slags korsfarer – også inspirert av Hans Nielsen Hauge i Norge.³⁷ De neste månedene leste Grundtvig Bibelen og salmebøker og undret seg over hvordan en reformasjon i disse dager lot seg utføre.³⁸ Så skjedde det en plutselig forandring: Selv beskrev Grundtvig det som at bibelordets pilspisser rettes mot ham selv, at ordene går fra det intellektuelle til å bli åndelige og personlige: *Er jeg selv en kristen?* Sammen med flere bibelsteder som startet denne selvransakelsen ble dette spørsmålet inngangen til at han gjorde opp sin egen status: *Plutselig falt der som skjell fra sinnets øye, mitt hovmod og min ukjærlighet stod skinnbarlig for meg, og ingen anger eller fortrydelse kunne merkes hos meg over mine begangne synder. Nu var jeg fortvilelsen nær.*³⁹ Han bestemte seg for å tviholde på dette tankegodset i møtet med livet. Det førte til at han i desember 1810 fikk et, med datidens termer, sidsykeandfald – dette få dager etter at han skrev *De Hellige Tre Konger*.⁴⁰ Han nektet å stå opp, legen fant intet galt og han kunne sitte og stirre lenge på ett punkt før han brøt ut i gråt. I ettertid påviste en psykiater at det var et utbrudd som følge av Grundtvigs manisk-depressive anlegg.⁴¹ Det blir bestemt at han må hjem, og hans venner Poul Dons og Frederik Christian Sibbern fulgte ham på veien hjem til sine foreldre i Udby. På vei dit overnattet de i Vindbyholt kro. Den natten våknet Sibbern av et skrik. Grundtvig lå i et hjørne av rommet og vred seg i angst. Senere skrev Sibbern at Grundtvig følte det som at *djevelen som en slange sno seg om hans kropp*.⁴² Dette er blitt kalt Grundtvigs julekrise. Hjemkomsten til Udby

³⁶ Christensen/Grundtvig (red.) 1924:26, fra et brev av Grundtvig til sin mor Cathrine Marie Grundtvig, datert 30. april 1810.

³⁷ Ibid; Grundtvig i Begtrup 1905:42-44, fra ”Korstog i Nutiden”.

³⁸ Grundtvig i Johansen/Høirup 1948:50, fra hans memoarer om 1810.

³⁹ Grundtvig i Christensen/Grundtvig (red.) 1924:39, fra Grundtvigs brev til presten Wilhelm Østrup datert 29. juni 1811.

⁴⁰ Begtrup 1905:76, Begtrup skriver om *De hellige tre Konger at Den er digtet kort før hans Sidsygdome (...)*.

⁴¹ Elseth 1986:37; Papirer etterlatt av Sibbern, Dagbog 1: Grundtvigs opphold på Valkendorffs kollegium og reisen til Udby; Formuleringen ”manisk-depressive anlegg” er mest sannsynlig anakronistisk i denne sammenheng da begrepet først ble formelt klassifisert på 1880-tallet. Hvilken term psykiateren opprinnelig brukte er ikke kjent.

⁴² Sibbern 1811.

ble gradvis Grundtvigs vendepunkt. Her falt han til ro i en tillit til Kristus som frelser og forsoner, og han avviste i stor grad den teologiske skolen han hadde selv vært en del av med rasjonalismens menneskesyn som utgangspunkt. Han sa ja til sin fars tilbud og ble i mai 1811 ordinert til prest. Kan det være på grunn av denne åndelige og psykiske krisen han var i og/eller psykosen som stod på trappene, at han skriver ”I” og ikke ”vi”? Kanskje er det Grundtvigs egen barnetro som han ønsker å formidle? Jf. hans åndelige krise er det vanskelig å forestille seg at det nødvendigvis er Grundtvigs daværende tro han formidler – men kanskje en lengsel etter denne troen?

3.1.2 Fra Østerland via Jerusalem til Betlehem – så fremme

Stjernemanden, kongen og hans sønn la ut på en reise.⁴³ Reisen sluttet da de fant barnet i krybben. Det er påfallende at Grundtvig karakteriserer dem som *de hellige tre konger*. Det er maktpersoner som la ut på en reise for så å finne et barn. Kan det være et bilde på det han ser i sin egen tid, med opplysningstidens rasjonalisme?⁴⁴ At de hellige tre konger representerer en kirkelig ledelse, og at uansett hvilken vandring man legger ut på, er det endelige målet å komme til Jesus – og det finnes ingen annen konge de kan lete etter. Eller beskriver Grundtvig seg selv via de tre vise menn? Grundtvig var selv på en reise, en indre mental reise. Han lette etter Gud, men klarte ikke å plassere ham. Kan det være at lengselen etter å komme å nå frem til målet på reisen, til en konkret og fast tro, er det som gjør at Grundtvig bruker reisemotivet?

3.1.3 Å nå frem til målet – kognitiv mestringspsykologi

Professor i psykologi Kenneth I. Pargament mener mestring er et viktig perspektiv i religionspsykologien – hvordan kan religion hjelpe deg gjennom et problem eller en krise?⁴⁵ Hvordan henger følelser og mestring sammen i møte med religion i en kritisk livsfase? Pargament beskriver at når du innser at en stressor eller flere treffer et menneske så utløses en prosess som han kaller for mestringsprosessen. Dette kan være alt fra en irritasjon til en omveltende livsforandring.⁴⁶ Man skal da vurdere dens eller deres betydning og løsningsmuligheter – hvor mye vil den påvirke deg og hvordan vil du bli

⁴³ Strofe 8 av *De hellige tre Konger*: ”Han med Søn og Stjernemand Flux uddrog af Østerland”.

⁴⁴ Se kapittel 4.2.3.

⁴⁵ Torbjørnsen i Danbolt m.fl. 2014:129.

⁴⁶ Ibid.

kvitt stressoren? Disse to faktorene avhenger av ens orienteringssystem, referanserammen man benytter seg av for å komme til rette med stressoren(e).⁴⁷ En slik referanseramme favner vidt – det er ens vaner, verdier, forkunnskaper, erfaringer, i det hele tatt ens bevisste og ubevisste personlighet. Med disse spørsmålene besvart i lys av ens orienteringssystem kommer man til mestringsaktivitetene, kjernen for bearbeiding av stressoren(e). Dette kan være rettet mot stressoren(e) eller mot ens egen følelsesmessige respons til dem. Grundtvig vurderte han å flykte til England – og med det prøve å få stressoren på avstand. Det forteller oss at han var på jakt etter en mestringsaktivitet, noe også hans memoarer underbygger. Jeg vil påstå at Grundtvig, slik jeg kjenner hans historie, utførte to potensielle mestringsaktiviteter. Det mest åpenbare først: Han møtte det stressoren bød frem til. Han valgte å stå i det på tross av at han selv mente han var fortvilelsen nær, og slo fra seg tanken om å dra til England for å prøve å slippe unna sine egne erkjennelser.⁴⁸ Den andre faktoren er at han skrev svært mye i løpet av kort tid. Etter dimisspreken skrev han et essay om hvorvidt det var ønskelig å forene Norden, han utgav en samling sagakvad, skrev diktet *Korstog i Nutiden* og utgav det 30 sider lange verket *Nytaarsnat* i tillegg til svært mange usammenhengende dagboknotater.⁴⁹ Hvorfor han var så produktiv kan sees på som flere måter. Det kan speile den maniske siden ved bipolaritet, men det kan også være en mestringsaktivitet. Om dette da representerer en flukt eller om det representerer et ønske om å sette ord på den fortvilelsen han følte at han var nær er selvsagt umulig å svare bastant på. Det er allikevel interessant å se dette opp mot tilblivelsen av *De hellige tre Konger*. Dette kan absolutt være en form for mestringsaktivitet. Som det vil bli kommet tilbake til i kapittel 4.2 kan man argumentere for en dialektikk i salmen, en dialektikk som hadde rot i en konflikt med opplysningsteologien han allerede stod i. Det kan også derfor ha vært en mestringsaktivitet for å stå stødig i livet utenfor seg selv, å fortsette sine kamper for å prøve å overvinne psyken. Det kan også leses som en bønn, som et ønske om å kunne tro slik at man hadde en ledestjerne. Men, uavhengig av hva som var årsaken til at han skrev denne salmen: Ingen av de potensielle mestringsaktivitetene klarte å forhindre at krisen

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Elseth 1986:34.

⁴⁹ Grundtvig i Begtrup 1905:21-75, fra henholdsvis *Er Nordens Forening ønskelig?*; *Etterlatte dagboknotater fra høsten 1810*; *Sagakvad*; *Korstog i Nutiden*; *Nytaarsnat*.

eskalerte. I Pargaments fremstilling har vi da nådd resultatet av mestringen. Resultatet for Grundtvig? Det fungerte ikke. Kanskje det ikke hadde fungert uansett som følge av hans psykiske tilstand, men i lys av hans dilemma med København og forskning på den ene siden og prestedtjeneste og lydighet mot sine foreldre på den andre siden er det svært viktig å understreke at mestring er innfelt i kulturen.⁵⁰ Grundtvigs mestringsaktiviteter kunne uansett ikke skje uten den faktoren at hans samvittighet vedrørende å motsette seg sine foreldre ville ha preget ham. Heller ikke kunne han fullt og helt mentalt blokkere ut sitt akademiske miljø som han selv ville være en del av. Det er en kompleks interessekonflikt som ikke lar seg løse ved bruk av de relativt nøkterne potensielle mestringsaktivitetene vi kjenner til at Grundtvig utførte. Det kan nemlig virke til at Grundtvigs dilemma ligger så dypt i hans kultur i møte med hans ambisjoner at hele kulturen måtte forandres om han skulle ha unngått krisen – og da er ikke hans psykiske anlegg tatt med i beregningen.

3.1.4 Oppsummering

Hvor mye av Grundtvigs julekrise kan tolkes inn i salmen som en reiseskildring? Å svare konkret på dette, eller om grunnen til at salmen ble omskrevet fra "I" til "Vi" var på grunn av Grundtvigs troskamp, er ikke mulig. I kognitiv mestringspsykologi er det ikke tvil om at handlingene hans kan tilskrives en kamp mot krisen. Det mestringspsykologien dog ikke kan svare på er om det å skrive en tekst nødvendigvis betyr at teksten har konnotasjoner til ens nåværende situasjon. I et liv er det ingenting som skjer i et vakuum og enhver tekst vil nødvendigvis være påvirket av forfatterens liv på ett eller annet plan. Man bør allikevel spørre seg: Kan ikke et reisemotiv passe inn i en hvilken som helst forfatters liv? Ingen liv er da helt statiske? Videre bør vi også spørre oss om bruk av personlige pronomener kan avdekke et menneskes ståsted innenfor en hvilken som helst gitt sak med mindre det sies helt eksplisitt. Om man vil nå frem med et budskap forteller man jo ikke alltid ens eget standpunkt som en del av formidlingen. Det vi kan ta med oss er at reiseskildringen og at Grundtvig ikke skriver at han selv har en ledestjerne er sammenfallende med julekrisen og at momentene dermed kan tolkes dithen. Allikevel: I lys av Grundtvigs livssituasjon og i lys av at han senere valgte å endre det personlige

⁵⁰ Torbjørnsen i Danbolt m.fl. 2014:135.

pronomenet mener jeg at dette i større grad virker å være en direkte følge av Grundtvig julekrise og dermed livssituasjon. For meg blir skillet mellom reisemotivet og bruk av personlige pronomen at reisemotivet i større grad enn personlige pronomen åpner for en bred tolkning som ikke nødvendigvis tar utgangspunkt i den konkrete forfatterens livssituasjon.

3.2 Naar I den følge gjerne – å følge frivillig

Og naar I den følge gjerne, Komme I til Jesum vist. Det er slutten på den 18. strofen i *De hellige tre Konger*. Hvorfor brukte Grundtvig ordet *gjerne*? Dette kan leses som å gladelig følge ledestjernen, å følge den frivillig. Med denne lesningen til grunn skal vi nå se på Grundtvigs eget forhold i desember 1810 til det å gladelig følge noe – eller snarere tvert i mot. Hvor gikk egentlig Grundtvigs grensen mellom å ville følge noe og å måtte følge noe?

3.2.1 Å følge gjerne eller måtte følge?

Presten Peter Rørdam, en venn av Grundtvig, skrev i 1844 til Grundtvig. Han lurte på hvor langt trosfriheten burde strekkes og om det egentlig ikke burde være et visst tvangselement. Grundtvig svarte at *Den som for alvor kan tale om tvang til at tro, kan umulig ha gjort sig rede for hvad tro er for noget.*⁵¹ Tro for Grundtvig var altså ikke noe man kan bestemme seg for å gjøre. Det er i alle fall det han skrev nesten 34 år etter sin første krise. La oss se på dette i møtet med anmodningen han fikk fra sin far om å være hjelpeprest. Grundtvig var da lærer og forsøkte å bygge seg en akademisk karriere med sine historiestudier. Han hadde riktig nok en teologisk utdanning i bunn, men den var tatt av plikt overfor sin familie – alle hans eldre brødre var blitt teologer og hans foreldrene forventet at han skulle gå den samme veien.⁵² Når faren hans da ber han komme hjem for å bistå ham som prest må man kunne anta at denne forespørselen er å se på som en forpliktelse, som noe som forventes av hans far. Men var det ikke fortsatt hedningen Grundtvig, den Grundtvig som avla embetseksamen uten ånd og uten tro, som fikk dette

⁵¹ Johansen/Høirup 1948:237.

⁵² Elseth 1986:16.

spørsmålet?⁵³ Da passet det på ingen måte for Grundtvig å komme hjem for å jobbe som hjelpeprest – lærerstillingen ville han miste, den akademiske karrieren måtte legges på is og troen, den var ikke til stede. Allikevel: Forpliktelsen Grundtvig følte overfor sin far gjorde at han vurderte sin fars anmodning alvorlig. Uavhengig om han til slutt skulle bli hjelpeprest for sin far eller ikke valgte han å avlegge dimisspreken sin. Uten å gjøre det kunne han uansett ikke bli prest. Og prekenen var, som tidligere nevnt, et kraftig oppgjør med rasjonalismen. Grundtvig savnet at prester hjalp folk til tro, ikke drev med følelsesløs og bedrevitende forkynnelse.⁵⁴ Kontrasten til en Grundtvig uten ånd og uten tro er påfallende. Kan det være at denne dimisspreken først og fremst er en intellektuell utgreiing, ja, en nesestyver til hva presten *burde* preke heller enn hva Grundtvig selv mener han klarer å representere? At angrepet han har mot opplysningsteologien like mye er et angrep på sin egen mangelfulle overbevisning? Denne frykten i møte med hans forpliktelse overfor sin far, er det dette som førte ham ut i sin første krise? Kanskje det da var et håp om at han skulle klare å rasjonelt tro som et kristent menneske som var målet hans? Det er nå mange spørsmål som melder seg, spørsmål som handler om Grundtvigs egne tanker og egen psyke. Vi vender oss derfor til religionspsykologien for å forsøke å finne ut hva som kan ha satt Grundtvig i den situasjonen han havnet i her.

3.2.2 Relasjoner som utgangspunkt – psykoanalytisk objektrelasjonsteori

Objektrelasjonsteori er en teori som omfatter sentrale psykodynamiske perspektiver. Teorien anvendes blant annet i klinisk religionspsykologi. Utgangspunktet for det religionspsykologiske aspektet i objektrelasjonsteorien er at man ikke kan danne seg et bilde av Gud uten våre egne erfaringer med relasjoner. Uavhengig av om man tror, tviler eller ikke tror er Gud med stor G viktig, mener den amerikanske psykoanalytikeren Maria Rizzuto.⁵⁵ Hun mener at å vite hvilken Gud man eventuelt ikke tror på er viktig fordi Gud uansett er et begrep som befinner seg i ens kontekst. Forholdet man har til Gud vil uansett inneholde viktig informasjon om ens psykologiske utviklingshistorie. Det sentrale i et objektrelasjonsteoretisk perspektiv er menneskers erfaringer med relasjoner betraktes som byggesteiner i det psykiske livet. Et individ danner forestillinger om relasjoner –

⁵³ Elseth 1986:22.

⁵⁴ Kløvedahl Reich 2000:48.

⁵⁵ Stålsett i Danbolt m.fl. 2014:100.

dette er objektrelasjonene. Dette vil være tilstede bevisst eller ubevisst. Gud kan her sees på som det glemte objekt i psykologien.⁵⁶ Gud som en objektrelasjon kan være påvirket av relasjonen til mor, far og sin egen selvforståelse. Hva gjelder byggesteiner for Grundtvigs del er hans far sentral. Vi må huske på at det mennesket som ønsker ham som hjelpeprest er også det mennesket som mest sannsynlig har møtt ham med mye press siden han var den yngste sønnen i en søskenflokk hvor alle menn ble teologer. Det er også den samme mannen som sendte Grundtvig bort som niåring for å gå på latinskole. Han fikk kun komme hjem en gang i året. Dette var ikke uvanlig i Danmark på slutten av 1700-tallet, men uavhengig av historisk kontekst kan vi spørre om et slikt oppbrudd uansett gjør noe med forholdet man har til sine foreldre. Om man skal ta objektrelasjonsteorien svært bokstavelig kan man med andre ord argumentere for at Grundtvigs forståelse av Gud er at Gud presser ham og foretar handlinger som gjør at han senere får sjelelige sår. Vi kan også si at Gud for Grundtvig da er en man hører på fordi man føler en sterk forpliktelse – ikke fordi man har lyst til å gjøre det man blir anmodet. I lys av katekismelæren og da særlig det fjerde budet er det også et spørsmål om han i det hele tatt kunne motsette seg sine foreldre. Det er selvfølgelig heller ikke gitt at det bildet man får av Grundtvigs far uten videre sammenfaller med Grundtvigs eget bilde av ham. Samtidig vektlegger ikke objektrelasjonsteorien en indre forståelse av Gud som kun noe erkjennelsesmessig eller noe som kun er påvirket av ens erfaring med foreldre. Psykologiske og kulturelle faktorer har innvirkning, og også ens egne behov og ønsker. Grundtvigs manisk-depressive anlegg spiller her en stor rolle, men kan også sees på som en faktor som, om det var bipolar 1 Grundtvig led av, bare kunne modereres i liten grad. Faktoren om ens egne behov og ønsker er til syvende og sist avgjørende – vil den indre forståelsen av Gud kunne endre seg? Det er når dette ikke lar seg gjøre, når de forblir rigide og unyanserte, at man er i fare for å utvikle angst og/eller depresjon.⁵⁷ Om dette var årsaken til at Grundtvig fikk sin første krise eller i hvilken grad dette eventuelt spilte noen rolle kan vi ikke vite. Det vi derimot kan vite er at blant måter å bearbeide rigide gudsbilder er det ett som sammenfaller svært godt med *De hellige tre Konger* - selvpsykologien. Heinz Kohut, analytiker ved det psykoanalytiske instituttet i Chicago,

⁵⁶ Stålsett i Danbolt m.fl. 2014:99.

⁵⁷ Stålsett i Danbolt m.fl. 2014:105.

var den som valgte å kalle en retning for bearbeidelse av objektreelasjoner for selvspsykologi. I begrepet legger han at menneskets identitetsdannelse trenger ulike former for objekter vi speiler oss i og henter krefter fra. Dette kaller han selvobjekter. Et selvobjekt defineres som *den funksjon og betydning et annet menneske, et dyr, en ting, en kulturtradisjon eller en idétradisjon har for opprettholdelse av ens følelse av å være et sammenhengende og meningsfylt selv*.⁵⁸ Med andre ord: Et selvobjekt er hva du selv vil at skal være et selvobjekt, det som bygger opp, det som er det nærmeste du kommer et perfekt objekt for deg selv. I så henseende er det interessant å se hvilken bruk Grundtvig kan virke til å gjøre av Bibelen i *De hellige tre Konger*, jf. *hans Guddomsord det klare*. I dialektikk med opplysningsteologien og i interessekonflikt med sin egen far, en av hans viktigste objektreelasjoner, kan det virke som om Grundtvig her ikke nødvendigvis bare formidler den tidligere nevnte lengsel. I et objektreelasjonsteoretisk perspektiv kan det derimot virke som om han prøver å dreie seg bort fra et gudsbilde som innebefatter en rigid lydighetstanke.⁵⁹ Det kan virke som om at han prøver å se et gudsbilde som er mer speilende i en nåde, i det som aldri kan lede vill. Det er et helt annet bilde enn det kan virke som om han har av sin far. Samtidig kan dette også leses som et spørsmål: Om stjernen aldri leder vill, kanskje det da er helt riktig at Grundtvig skulle jobbe som hjelpeprest for sin far i Udby på tross av at han ikke selv så det rasjonelle i det? Nå kan man selvsagt ikke vite om dette er en bevisst handling fra Grundtvig side, eller om dette i det hele tatt stemmer med han intensjon med å skrive denne salmen. Det er allikevel påfallende hvordan nettopp dette skiftet samsvarer med kontrasten mellom det som virker til å være gudsbildet i *De hellige tre Konger* og Grundtvigs eget gudsbilde.

3.2.3 Frykten for å ikke tro i møte døden

Et dilemma mellom det Grundtvig mener han vil og føler at han bør er en side av konflikten om det å *følge gjerne*. Som ett av elementene i Grundtvigs anfektelse for å jobbe som prest er fraværet av tro. Men, er dette den eneste årsaken til at han fortviler over sitt eget fravær av tro? Grundtvigs sterke fortvilelse over å ikke føle en sterk nok tro kan også ha sin årsak i hans eget livssyn, eller rettere sagt dødssyn. Gjennom Grundtvigs

⁵⁸ Fra *Selvspsykologi etter Kohut* av professor i psykiatri Sigmund Karterud og professor i klinisk psykologi Jon Trygve Monsen, sitert av Stålsett i Danbolt m.fl. 2014:107.

⁵⁹ Se 4.2.2.

liv, diktning og litteratur var det noen kontraster som ble tydelig skissert: Sannhet og løgn, det guddommelige og det menneskelige, det gode og det onde, men kanskje mest hva gjelder hans kriser: Liv og død.⁶⁰ Grundtvig så på døden som en fiende. For Grundtvig kunne ikke døden bringe forståelse over livet.⁶¹ Han så på livet som fellesskap og vekst, døden som isolasjon og ensomhet. Derfor mente Grundtvig at døden skal fryktes – som den tydeligste kontrasten av alt til livet.⁶² Det er en vesensforskjell på dette synet på døden og å mene at livet med det er dystert fordi døden uansett venter i den andre enden. Derimot kan det være en mulighet til å vise glede når man har livet. Det er her interessant å se en kontrast mellom Grundtvig og pietismen: Der pietismen så på livet som en nødvendig onde på vei mot evigheten følte Grundtvig at livet hadde en veldig stor verdi i seg selv. Det er selvsagt et spørsmål hvilken vei man ser dette: Er livet verdifullt fordi døden er en fiende eller er døden en fiende fordi livet er verdifullt? Det er da et svært viktig poeng å ha med seg at Grundtvig så på livet som verdifullt i sammenheng med et ønske om evig liv. For Grundtvig var det å få evig liv sammenhengende med at man hengav seg til Jesus Kristus. Dette aspektet må sees opp mot det som tidligere er omtalt som Grundtvigs manisk-depressive anlegg: Ved en bipolar lidelse type 1 er personen periodevis umerkelig syk, mens i andre perioder er man oppstemt eller deprimert – derav det tidligere navnet manisk-depressiv.⁶³ Normale sosiale hemninger kan i perioder gå tapt og man kan gå tom for energi og med det bli mye sengeliggende. Samtidig kan man i manisk-depressive perioder også oppleve at man har uvanlig god kompetanse og muligheter. Med det kan også en stor aktivitetstrang komme til uttrykk.⁶⁴ Et pessimistisk syn på fortid og/eller fremtid forekommer hyppig. I så måte er det interessant å se Grundtvigs dødsangst opp mot hans kriser: Er det i møte med denne pessimismen han mer enn noensinne får dødsangst? Man kan muligens ane en kime av et slikt syn på døden i hans første krise selv om det ikke er direkte uttalt som død.

⁶⁰ Heggem 2005:203.

⁶¹ Elseth 1986:156.

⁶² Engebretsen 2008:35.

⁶³ SML 2014 om bipolar lidelse; Kildene bruker diagnosen manisk-depressiv om Grundtvigs sykdom, i dag heter det bipolar lidelse; Det er her antatt at Grundtvig jf. kildens beskrivelse av ulike typer bipolaritet hadde det vi nå kaller for bipolar 1. Det er over min kompetanse å skulle drøfte de ulike typene bipolaritet faglig, derfor henvises det til kilden for mer informasjon.

⁶⁴ SML 2014.

3.2.4 *At sige verden ret farvel – en mulig virkningshistorie*

Det kan virke til å være en sammenheng mellom Grundtvigs tvil og Grundtvigs kriser som følge av hans frykt for døden. Man kan ikke uten videre si at krisene har sin årsak i dette, men vi kan se et likt innhold i krisene. Julekrisen, krisen i 1811, kan virke til å ha kommet som følge av en rekke anføtelser knyttet til hans livssituasjon og tro som er svært sammensatt. Man kan ikke uten videre peke på og forklare årsakene til Grundtvig julekrise, og hva gjelder hans øvrige kriseperioder er det heller ikke lett å peke på én konkret utløsende grunn – noe det kanskje ikke var da heller. Allikevel: For å se nærmere på Grundtvigs frykt vil jeg se den litt i lys av én av hans andre kriser. Om vi kikker på hans litteratur fra perioden da han fikk sin andre krise, i 1844, kan man mer enn ane tvil og anfektelse, og en kamp for å komme seg ut av krisen. I mars 1844 skrev han et dikt som en hyllest til sin venn, kunstneren Bertel Thorvaldsen, som hadde falt død om samme måned.⁶⁵ Nå kan vi selvsagt spekulere i om en dødsangst i forbindelse med vennens dødsfall kan ha vært med på å utløse hans andre krise, men la oss holde oss til det Grundtvig annet skrev: (...) *Og skriftemalet mit i Sandheds Rige, Det lyder saa: det randt mig nys ihu, At der er meget Hedenskab hos mig endnu!*⁶⁶ Da hans andre krise var gått over fullførte han salmen *At sige Verden ret Farvel*. Her går han i polemikk med Søren Kierkegaard, som taler om "dødens begeistring".⁶⁷ Kanskje viktigere enn dette er det at han går i polemikk med andre store salmediktere. Brorson, for eksempel, skrev om døden at *Mitt hjerte i meg ler når jeg min grav beser*.⁶⁸ Grundtvig på sin side skildrer at døden har *Iistap-hånd, Gjør Skiel imellem Støv og Aand, Bortvifter Hjertets Varme*.⁶⁹ Det er ikke det at Grundtvig ser på alt etter døden som en fiende, men det å forlate jorden var for ham en fryktelig tanke. I *At sige Verden ret Farvel* beskriver Grundtvig at det å dø er vanskelig, og at det kun er Jesu ord som kan trøste ham. Grunnen til at det er så vanskelig er at det kun er jorden han virkelig kjenner til, men at han finner trøst i at Jesus har erfart døden. Om Grundtvig selv skulle ligge på et dødsleie har han et ønske: At Jesus skulle komme, kanskje i en venns skikkelse, og hjelpe ham i hans siste tid på jorden ved å forteller *Hvor rart der er i Himmerig*. Da kunne han dø *Som Barnet ved sin Moders*

⁶⁵ Begtrup 1909:9.

⁶⁶ Grundtvig i Begtrup 1909:12, fra "Albert Thorvaldsen" fra 1844.

⁶⁷ Elseth 1986:152.

⁶⁸ Norsk salmebok 1985:350, nr. 330.

⁶⁹ Elseth 1986:155.

Bryst, I dine Frelser-Arme. Da den skulle bli utgitt ønskes utgiveren å endre litt på den. Til det svarte Grundtvig at han hadde skrevet denne salmen til seg selv, og at de enten fikk utgi den slik den var eller ikke utgi den.⁷⁰ Dette sier oss noe om hvor viktig salmens dødssyn var for Grundtvig personlig. Intertekstualiteten i brevet han skrev til Østrup er i så øyemed påfallende.⁷¹

3.2.5 Oppsummering

Å gjerne ville følge ledestjernen og det å klare det virker til å representere en avstand som ble en stor utfordring for Grundtvig. Hans frykt for døden kan ha gjort denne utfordringen desto vanskeligere. Det kan se ut som han var fanget i tvilen, at i sin egen troskamp fungerte tvilen som en katalysator på frykten for døden og tynget forpliktelsen overfor sine foreldre. Det er flere faktorer som spiller inn: Hans potensielle fravær av fremtidshåp og tro som kan ha forsterket hans dødsangst og hans forhold til sine foreldre som objektrelasjoner i møte med Gud virker til å være de mest fremtredende. Med det sagt: Grundtvigs liv i desember 1811 og *De hellige tre Konger* er ikke uten videre krystallklare speilbilder av hverandre. Nå har jeg lest et underliggende budskap inn i disse verselinjene ved å ha tolket ledestjernen til også å være Grundtvigs egen tro og ønske om å tro. I likhet med i kapittel 3.1 har jeg funnet det jeg mener kan være konnotasjoner. Det som jeg mener at kan sies med sikkerhet er at man kan belyse hans liv ved å tolke ledestjernen til å representere Grundtvigs ønske om tro. Et spørsmål som allikevel står igjen er om Grundtvig overhode, bevisst eller ubevisst, mente at ledestjernen var et bilde på hans tro.

3.3 Et kritisk blikk på Grundtvigs julekrise

Om Grundtvigs tilstand ved tilblivelsen av *De Hellige Tre Konger*, som i følge høyskolelektor Egil Elseth ble til i et ”havblikk” før psykosen brøt løs, vil jeg gjerne peke på et stort moment.⁷² Historien har en svært god dramaturgi. Fra et forsøk på et oppgjør med det Grundtvig oppfattet som et åndelig forfall førte bøkene ham til store tanker om

⁷⁰ Elseth 1986:160.

⁷¹ Se kapittel 3.1.1.

⁷² Elseth 1986:42.

en ny reformasjon inspirert av korstogene.⁷³ Lidenskapen harmonerer perfekt med romantikkens idealer. Så kommer hans selvransakelse og krisen er et faktum – galskapen har overtatt for lidenskapen. Men et sted i denne prosessen har en salme på 19 strofer blitt skapt – i krisen, i det mørke, muligens i lengselen. En fantastisk historie! Men er den for fantastisk?

3.3.1 Muligheten til å forme sin egen fortid

Hvilke kilder har vi på Grundtvigs julekrise? Vi har Grundtvigs egne memoarer i form av et brev til presten Wilhelm Østrup og Sibbern sin skildring av den. For å først ta for oss Grundtvigs brev til Østrup: Det er skrevet cirka ett halvt år etter krisen, 29. juni 1811.⁷⁴ Det falsifiserer på ingen måte krisen, men det betyr at Grundtvig har hatt tid til å bearbeide den og funnet ut hva han vil fortelle om verden om hva den var og hva den bestod av. Hva gjelder Sibbern skildring er det verdt å merke seg at selv om det etter all sannsynlighet er Sibbern som har skrevet skildringen skildrer han det Grundtvig beskriver som sin opplevelse av dette. Alt i alt vil dette si at det er Grundtvigs egen definisjon og uttalte tolkning av krisen som vi tar utgangspunkt i. Det er da viktig å ha med seg at for en kunstner i romantikken var det ikke unormalt å fremstå som en som slet psykisk, eller for den saks skyld å havne på galehus. Dette kan knyttes til for eksempel forfatterne William Blake og Edgar Allan Poe og komponisten Robert Schumann – galskapen skal ha overtatt for lidenskapen.⁷⁵

3.3.2 Fra lidenskap til galskap?

Hvordan kan man sette opp en grense mellom lidenskap og galskap? Kan man snakke om en sammenheng mellom disse aspektene? Den franske filosofen og historikeren Michel Foucault mente at muligheten for galskap lå i nettopp lidenskapen.⁷⁶ I dette la han at i lidenskapens løp lå galskapen i en form for gitt lov innenfor lidenskapen. Foucault mente at det galskapen gjør er å stanse bevegelsen en har innenfor en gitt lidenskap – og at lidenskapen da blir transformert til galskap. Dette kan føre til et anfall som ikke stopper

⁷³ Grundtvig i Begtrup 1905:42-44, ”Korstog i nutiden” fra 1810; Johansen/Høirup (red.) 1948:50.

⁷⁴ Grundtvig i Christensen/Grundtvig (red.) 1924:39, fra Grundtvigs brev til presten Wilhelm Østrup datert 29. juni 1811.

⁷⁵ SNL 2014: SNL 2014: https://snl.no/Robert_Schumann 02/12-14.

⁷⁶ Foucault 1973:63.

før det når et klimaks.⁷⁷ I lys av Foucaults teori: Vi får et bilde av Grundtvig som sterkt opprørt av det han har lest av Kotzebue, noe som gjorde at han begynte å lese Bibelen og salmer i tillegg til at han bad og grublet.⁷⁸ Hans ønske om en reformasjon kan til dels leses intellektuelt, i lys av hans akademiske ambisjoner.⁷⁹ Samtidig kan denne lidenskapen også leses i lys av hans dimisspreken. *Hvi er Herrens ord forsvunnet av hans hus* kan virkes til å utvides – fra *hans hus* til Norden, konteksten Grundtvig både stod i og strebet etter å forske på og finne ut av.⁸⁰ Begge disse perspektivene fyrer absolutt opp under lidenskap som drivkraft. Så skildrer Grundtvig at lesningen gikk fra et perspektiv om ideer til hans egen åndelighet. Han opplever å stille seg selv fundamentale trosspørsmål og opplever å ikke falle ned på de konklusjonene han ønsker. Når han ikke merker en anger for sine synder ut i fra hans egen oppfattelse av anger og synd møter han seg selv slik at han føler at han er fortvilelsen nær. Denne fortvilelsen kan man undres over, for som luthersk teolog bør vi anta at Grundtvig visste at det er ikke ens egen oppfattelse, men Gud som gir troen. Samtidig kan det her virke som om Grundtvig møter pietismens ideal om den personlige kontakten med Gud. Han skriver selv at han fristes til å flytte til England for å få tankene vekk, men velger å gå gjennom det som kunne bli en stor fortvilelse.⁸¹ Så bryter da psykosen løs i desember 1810 – noen dag etter *De hellige tre konger* ble skrevet. Lidenskapen kan her, med Foucaults teori til grunn, sies å ha gått over i galskap. Vil det si at i dette skjæringspunktet mellom lidenskap og galskap har Grundtvig skapt en salme?

3.3.3 *Self-fashioning*

Jeg møter Grundtvigs julekrise med undring. Jeg reagerer på det fantastiske, det virker så ideelt, ja, så romantisk. Kan det være at julekrisen har elementer av self-fashioning? Begrepet self-fashioning ble introdusert i 1980 av professor i litteraturvitenskap Stephen Greenblatt. Med begrepet menes den prosessen og de virkemidlene som brukes for å bygge en identitet som offentlig person som passer vedkommende best for sine mål og ønsker på hvordan man vil stå frem. Greenblatt tok utgangspunkt i renessansen. En mann

⁷⁷ Foucault 1973:64.

⁷⁸ Elseth 1986:33.

⁷⁹ Grundtvig i Johansen/Høirup (red.) 1948:48, fra Grundtvigs memoarer om 1810.

⁸⁰ Grundtvig i Høegh-Andersen m.fl. (red.) 1983:16, fra Grundtvigs dimisspreken / Holm 2012:64.

⁸¹ Elseth: 1986:34.

i et høyere samfunnssjikt måtte her gå i de peneste klærne vedkommende hadde råd til og ha kunnskap om konkrete ting innenfor kulturelle områder.⁸² Ikke bare kommer dette til uttrykk i det sosiale, men også avtrykket for ettertiden. I renessansen handlet dette først og fremst om å bli malt portrett av. For menn kunne det da være viktig å bli portrettert i rustning. For kvinner, hvis ideal var skjønnhet, ville man ha på seg en kjole og vakre smykker på et portrett. Denne beregningen, som handlet om hva man utstrålte og ville bli husket for, var diktert av sin tid og sitt miljø, ikke først og fremst egne idealer. En etablert tanke om en riktig fasade var utgangspunktet.⁸³ Med Greenblatt og Foucault som utgangspunkt for å lese Grundtvigs julekrise er det interessant å drøfte om galskapen Grundtvig opplevde kan være brukt som self-fashioning for å fremheve sin lidenskap.

3.3.4 Tre etablerte retninger på kollisjonskurs?

Det kan virke til at Grundtvig her opplever en kollisjon mellom tre retninger som har gitt ham ulike impulser: Opplysningsteologien, hans akademiske skole, er en av dem. Dette sett i møte med Grundtvigs korstogsdrømmer og etter hvert drømmen en ny reformasjon bringer oss over i den andre retningen: Lutherdommen. Selvsagt kan man argumentere for at også opplysningsteologien kunne romme lutherdommen, men klassisk lutherdom er noe Grundtvig savner. Dette kommer ikke minst frem i hans dimisspreken. Den siste retningen jeg ønsker å trekke frem er pietismen. Nok en gang kan man her argumentere for at lutherdommen også innebefatter pietisme. Samtidig er vekkelsesbevegelsen noe pietismen vektlegger på en så tydelig måte at jeg mener det er verdt å se dette også som noe som ikke uten videre er en del av lutherdommen i praktisk forstand. Dette underbygges også av hans ønske om en ny reformasjon. Også den personlige vekkelsen har sin plass i pietismen: Ved å se at et av Grundtvigs forbilder var Hans Nielsen Hauge og lese Grundtvigs ord om at *bibelordets pilspisser* rettet seg mot ham, kan det være at det var hans egen vekkelse dette dypest sett handlet om. Om mitt bilde av Grundtvigs julekrise stemmer kan vi av dette se at han beveger seg i en religiøs kontekst som er gitt – opplysningsteologien, lutherdommen og pietismen passer alle inn i Grundtvigs kulturelle og religiøse kontekst. Det er altså ikke noe radikalt nytenkende i Grundtvigs refleksjoner som sådan, han har ikke skapt en ny teologisk retning. Det han derimot har skapt er en

⁸² Greenblatt 1980:12.

⁸³ Greenblatt 1980:1.

form for personlig omvendeshistorie – en historie som harmonerer svært godt med sin samtid. I lys av denne harmonien er det interessant å se hvordan dette også harmonerer med tre sentrale personer i kirkehistorien, tre personer Grundtvig nok kjente godt til: Med Damaskus-opplevelsen ble Paulus plutselig omvendt fra å forfølge kristne til å bli en misjonær – hvor også det tales om at det nærmest var som om skjell falt fra hans øyne.⁸⁴ Plaget av pusteproblemer og uro fikk Augustin høre en barnestemme som fikk ham til å lese fra Pauli brev, og han ble omvendt som følge av det han leste.⁸⁵ Og sist, men ikke minst: Luthers tårnoplevelse.⁸⁶ Alle disse tre har beskrevet sine plutselige omvendelser. Nå er Grundtvigs julekrise riktig nok noe som spiller seg over flere uker, men mønsteret er likt: Krisen treffer, man er i krisen, krisen går over - og man har det bedre enn noensinne.

3.3.5 Romantisering kler romantikken

Jeg vil ikke undergrave alvoret knyttet til Grundtvigs psykiske helse. Dette var ikke det siste psykiske sammenbruddet han hadde i sitt liv og jeg stiller meg ikke tvilende til en sviktende psykisk helse som sådan. Det jeg stiller meg tvilende til er harmonien i historien i lys av hvor likt forløpet er med personer som Grundtvig selv kjente til og i hvor stor grad historien harmonerer med de religiøse og kulturelle rammene Grundtvig selv levde i – en romantisk historie passer svært godt i romantikken. Innenfor tekstkritikken er det et prinsipp som sier at om man ser to tekster opp mot hverandre om det samme tema er det den minst harmoniske, evt. mest kontroversielle, som etter all sannsynlighet er den eldste teksten. Det kan kanskje virke vanskelig å se dette prinsippet i lys av Grundtvigs julekrise da Grundtvig selv skrev brevene vi tar utgangspunkt i når vi snakker om Grundtvigs julekrise. Men nettopp det at han skrev dette selv gjorde at Grundtvig kunne harmonisere sine egne opplevelse.

3.3.6 Oppsummering

Jeg kan ikke bevise at Grundtvigs versjon av sin julekrise er self-fashioning da det ikke er en kilde som forteller en annen versjon av historien. Allikevel vil jeg hevde at historien, en åndelig krise som fører med seg en salme, psykose og et relativt raskt sinnsbytte, står

⁸⁴ Apg. 9,18.

⁸⁵ Ahlberg 1953:107f.

⁸⁶ Haraldsø 1997:153f.

så i stil med sin tids og omverdens forventinger og Grundtvigs idealer at jeg tør påstå at self-fashioning har preget fremstillingen av denne perioden av Grundtvigs liv.

4. Grundtvigs teologiske liv i lys av salmen

4.1 Hvor de gygne stjerner blinker – et frelsesmotiv

Før narrativet starter har allerede jeg-personen proklamert at den himmel blå er deilig, og til barna sagt *Himlen hører eder til*. Det som blir fokuset i appendikset er forbindelsen mellom himmel og jord – at det lille barnet, som ble en konge stor, ser oss fra himmelen jf. strofe 17. Et ord som himmel kan vekke assosiasjoner til ord som evighet eller Guds rike. Det er samtidig verdt å merke seg at selve stedet ikke er skildret. Han er jordvendt og taler om det livet som leves her og nå – med himmelen som mål. Grundtvigs bruk av himmelen kan altså ha konnotasjoner både til et syn på verden som skapt og til himmelen som et evigvarende godt sted. Slikt sett kan man lese både formaning og håp inn i Grundtvigs bruk av ordet ”himmel”. På himmelen er stjernene – hvorfor ville Grundtvig fortelle at de blinker, smiler og vinker?

4.1.1 Grundtvigs teologiske skole

Noen år før Grundtvigs fødsel, i 1764, døde Hans Adolph Brorson og Erik Pontoppidan, henholdsvis en pietistisk salmedikter og en forkjemper og premissleverandør for kristendommens posisjon i skolen. Med disse døde også kanskje sin tids fremste talsmenn for pietismen i Skandinavia.⁸⁷ Opplysningsteologien, en gren av opplysningstiden, var fra før av på fremmarsj. Man kan nok si at det ved Brorsons og Pontoppidans død ble dannet det mest konkrete skillet hvor opplysningsteologien avløste pietismen i kirken i Danmark-Norge. Når fornuften skulle drøfte lutherdommens dogmer, det være seg for eksempel treenighetslæren, sakramentlæren og forsoningslæren, ble disse dogmene funnet for lette. Opplysningsteologien nådde toppen i både kirke og academia. For Grundtvig var det academia som ble møtet med opplysningsteologien. Som den yngste i en søskenflokk hvor alle andre hadde blitt prester følte det ikke som han hadde et reelt valg hva gjaldt utdannelse og i 1800 begynte han å studere teologi på Københavns Universitet. Han skrev i ettertid at lærerkollegiet representerte en underlig blanding av allmennreligiøsitet og naiv opplysningstro.⁸⁸ Han sa selv at han skoftet de fleste

⁸⁷ Elseth 1986:18.

⁸⁸ Elseth 1986:20.

forelesningene og *spilte en del kort og gnav, og gikk meget på offentlige steder (...)*.⁸⁹ Da han i 1803 tok embetseksamen fikk han riktig nok toppkarakter, men feller allikevel en tydelig dom over studieårene sine: *Tross så kristelig en oppdragelse og opplysning som den vel fantes i Danmark ved slutten av det 18. århundre, trådte jeg inn i det det 19. som en hedning... Således var da min akademiske løpebane endt uten ånd og uten tro.*⁹⁰

4.1.2 Dimisspreken

Grundtvig holdt sin dimisspreken 17. mars 1810.⁹¹ Prekenteeksten hans var Matteus 5,16f: *Man tænder ikke et Lys og sætter det under en Skeppe, men paa en Lysestage, at det kan lyse for alle dem, som ere i Huset. Saa lader ogsaa eders Lys skinner for Menneskene, at de se eders Gode Gerninger og prise eders Fader, som er i Himmelen!*⁹² På sett og vis ble denne prekenen et oppgjør med det opplysningsteologiske miljøet han hadde sin teologiutdannelse fra. Tittelen på prekenen var *Hvi er Herrens Ord forsvundet af Hans Hus?* Den inneholdt klare referanser til Grundtvigs mening om at mange prester ikke trodde på de de selv forkynte, at troen ble tilsidesatt til fordel for opplysningstidens fornuft:⁹³ *Hvorfor dølge de som kaldes Kristi Tienere, det Lys han tændte? Behøve Menneskene det ei længer; havde de maaske nu selv faaet Forstands oplyste Øine til at kende Retfærdigheds Vei, have de hellig Villie til at kaare den, Størke til at vandre paa den med faste Skridt, Størke mod Syndens Tillokkelser? Trænge de ei mer til Guds Barmhiertighed, til Trøst i Farer, Lidelse og Død?*⁹⁴ Prekenen virker som et forsøk på å tale lutherdommens sak. Grundtvig vektla at mennesket alene ikke kan bygge en bro til evigheten.⁹⁵ Dermed lå det under en kritikk av opplysningsteologien, i og for seg også av romantikkens forestillinger i tilsvarende retning. Knappe to måneder etter at han hadde holdt prekenen valgte han å gi den ut.⁹⁶ En gruppe prester i København med stiftsprost Frederik Plum i spissen klaget inn prekenen til det danske kanselli.⁹⁷ Disse prestene

⁸⁹ Elseth 1986:21.

⁹⁰ Elseth 1986:22.

⁹¹ Begtrup 1905:5; For mer om omstendighetene frem mot hans dimisspreken se kapittel 3.2.1.

⁹² Grundtvig i Begtrup 1905:14; fra Grundtvigs dimisspreken.

⁹³ Grundtvig i Høegh-Andersen m.fl. (red.) 1983:16f, fra Grundtvigs dimisspreken.

⁹⁴ Grundtvig i Begtrup 1905:15, fra Grundtvigs dimisspreken.

⁹⁵ Holm 2012:54.

⁹⁶ Engebretsen 2008:27.

⁹⁷ Det øverste sentrale forvaltnings- og regjeringsorganet i Danmark frem til 1848, ledet av en biskop utnevnt av kongen.

mente prekenen inneholdt beskyldninger mot hele pretestanden som de mente var falske. Københavns universitet ble også underrettet og han måtte i januar 1811 skolerett for universitetet.⁹⁸

4.1.3 Fra dialektisk preken til dialektisk salme

Striden med prestene som klaget inn Grundtvigs dimisspreken pågikk fortsatt i desember 1810. Det er derfor kanskje ikke så merkelig at dialektikken til opplysningsteologiens rasjonalitet i *De Hellige Tre Konger* igjen er tydelig: En personlig og følelsesmessig ladet religiøsitet hvor det å følge ledestjernen er det endelige budskapet står i skarp kontrast til Grundtvigs teologiske skole. Stjernene er i salmen det som blinker, smiler og vinker til oss, stjernene gjør den himmel blå deilig. Det er en ekstra klar, som en liten stjernesol, som leder stjernemanden, kongen og kongens sønn til Betlehem. Det er også stjernen som fortelleren lurert på om barna vil til. Alt i alt: Det er ingen tvil om at stjernen er det gjennomgående hovedsymbolet i salmen. Stjernen som hovedmotiv er et tveegget sverd. Det kan leses som rasjonalisme, som et uttrykk for verdensfornuften, som en konnotasjon på forståelsen av solen som sentrum for jorden og ikke motsatt. Samtidig kan dette også være en konnotasjon på romantikken som uttrykk for sjelens udødelighet. Begge disse tolkningene er isolert sett legitime. Det Grundtvig gjør er at han trekker opp en direkte linje mellom stjernen og *hans Guddomsord det klare*. Med det kan man snakke om stjernen som sjelens udødelighet ved *hans Guddomsord det klare*, men også om *hans Guddomsord det klare* som Rasjonalisme med stor R. Claritas scripturae, skriftens klarhet, virker til å bli forsøkt formidlet. I lys av hans dimisspreken er det rimelig å anta at Grundtvig her prøver å formidle at rasjonalismen kan aldri overgå Gud. Med andre ord likner dette på dimissprekenens budskap om at mennesket alene ikke kan bygge bro til evigheten. Fra naturen går stjernen inn i bibelhistorien og derfra inn i sjelen til de som hører fortellingen. Dette virker i alle fall til å være formidleren Grundtvigs mål. Dette er en linje som fremhever salmens historiske karakter, samtidig som man kan spørre om dette også rommer en dogmatisk og moralsk dimensjon. Man kommer til *Jesum vist* om man følger ledestjernen. Dette kan sees i sammenheng med Grundtvigs syn på seg selv, at

⁹⁸ Elseth 1986:32; Rektor ved Københavns Universitet, professor Thomas Bugge, gav Grundtvig irrettesettelse for å ha utgitt prekenen og ble kritisert for å først og fremst ha villet vekke oppsikt med det han skrev.

han var fortvilelsen nær og fryktet fortapelsen. Noe apokatastasisk budskap er det altså ikke, det er et klassisk luthersk og dogmatisk bilde om troen alene. I så henseende er det interessant å se at i siste strofe omtales Guddomsordet som *det klare*. Det virker her til å være Bibelen Grundtvig mener – Bibelens ord må altså følges for å komme frem til Jesus. Han tegner opp en stram moralsk linje, og i likhet med hans dimisspreken kommer altså her dialektikken mot opplysningsteologien til uttrykk. Dette kommer også til uttrykk i essayet han la ved manuskriptet av *De Hellige tre Konger* han sendte til Sandsigeren: *Maa nu enhver Kristen ansee Bibelen for et Indbegreb af Alt, hvad der troet og fulgt kan gjøre os timelig og evig lykkelige.*⁹⁹ Også i *Nytaarsnat*, datert 5. Desember 1810, ser vi ønsket om at Kristus må følges sjelelig i diktet *Julesang: O lad os paa din Fødselsfest Dig takke, som du takkes bedst, Ved Tro i rene Hjerter!*¹⁰⁰

4.1.4 Oppsummering

Innenfor teologien er det uhorvelige mengder med standpunkter og spørsmål. Opp gjennom kirkehistorien har motreaksjoner kommet som følge av kritikk mot det etablerte. Her føyer Grundtvig seg inn i rekken – han ønsket forandring i teologiske miljøer. Det kan virke som om han mente at universitetets teologi formet presteskaper på en måte som ikke tjente kirkens forkynnelse. Vi er da tilbake til kjernen for enhver motreaksjon i kirkehistorien: Hvilken forståelse har man av Gud? Hva gjelder forståelse av Gud kan vi se et frelsessyn i *De hellige tre Konger* som kan forklare hvorfor Grundtvig mente det trengtes en forandring i kirken. Intertekstualiteten til hans dimisspreken er slående. I lys av dimisspreken er det rimelig å anta at et av hovedmotivene med *De hellige tre Konger* er et forsøk på å formidle et teologisk argument i form av en salme.

4.2 Det var midt i julenatt – et eventyr i en historisk salme

4.2.1 Grundtvigs historiesyn

Før salmens narrativ blir drøftet skal vi se litt nærmere på Grundtvigs historiesyn – et syn som var i bevegelse da han skrev *De hellige tre Konger*. Grundtvigs liv utspilte seg blant

⁹⁹ Grundtvig i Begtrup 1905:78, fra brevet ”Hr. Sandsiger!”, april 1811.

¹⁰⁰ Grundtvig i Begtrup 1905:68, fra ”Nytaarsnat”, desember 1810.

annet i romantikken.¹⁰¹ Denne perioden var på sett og vis en overgangstid mellom opplysningstiden og modernismen, også hva gjaldt forståelse av historie. Historien ble i før-moderne tid ikke nødvendigvis sett på som en sammenhengende prosess hvor samtiden til enhver tid var produktet av fortiden. Derimot var historien spredte hendelser som kunne tjene som moralske – eller umoralske – eksempler for samtiden. Dette gjaldt ikke minst de bibelske fortellingene. De ble regnet som tidløse sannheter, men hadde ingen historisk verdi utover det moralske avtrykket.¹⁰² Dette historiesynet gjennomgikk en fundamental endring under opplysningstiden og romantikken. Inspirasjonen fant man i naturvitenskapens oppdagelser av sammenhengende prosesser – dette kunne da også overføres på humaniora? Ut av dette vokste ideen om universalhistorien frem, sammenhengen mellom fortidens hendelser som førte frem til samtiden.¹⁰³ I samme år som Grundtvig skrev *De hellige tre konger* skrev han at historien fra tidlig i livet sitt ble hans liv.¹⁰⁴ Allerede i barndommen leste han mange bøker om historie, særlig om det nordiske folk og den nordiske mytologi.¹⁰⁵ Han skrev også en omfattende oppsummering av den yngre og eldre Edda så tidlig som i 1808, mens han jobbet som lærer i historie og geografi ved Det Schoubeske Institut i København.¹⁰⁶ Han mente da at om det skulle bli felt en dom over hans skrifter etter hans tid ville dommen bli at *jeg havde en saa aldeles historisk Natur som Faa*.¹⁰⁷ Den historiske naturen Grundtvig tidlig proklamerte at han skulle ha kan muligens ha sin rot i hans arbeid med å forsøke å fremstille verdenshistorien. Fra 1808 til 1810 var han gymnasielærer i historie og geografi og laget et kart over folkeslagenes utvikling, *Tidens Strøm*. På mange måter var Grundtvigs arbeid som historiker en forutsetning for alt annet han foretok seg. Når vi da skal drøfte hans historiesyn drøfter vi egentlig også hans menneskesyn. I det legger jeg at Grundtvig mente at å være et menneske betød at man skulle leve sitt eget selvstendige liv i sin tid. Kants programerklæring om opplysningstiden med menneskets utgang av dets

¹⁰¹ Hvordan denne tidsperioden bør avgrensnes varierer noe fra kilde til kilde. SNL regner den for å ha begynt på slutten av 1700-tallet og ble avløst rundt 1850, SNL 2014: <https://snl.no/romantikken> 27/11-14.

¹⁰² Holm 2012:65.

¹⁰³ Foucault 1966:494.

¹⁰⁴ Holm 2012:63.

¹⁰⁵ Elseth 1986:13; Holm 2012:64.

¹⁰⁶ Grundtvig i Begtrup 1904:243-372, fra ”Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren”, 1808; Elseth 1986:31.

¹⁰⁷ Grundtvig i Høegh-Andersen m.fl. (red.) 1983:8.

selvforskyldte umyndighet kan man her se – Grundtvig var et menneske av opplysningstiden som vokste inn i romantikken.¹⁰⁸ Opplysningstidens tanker skinner også gjennom i Grundtvigs kollektive tanke om mennesket: Det var like viktig å være bevisst på at man var en del av en historie som er større enn ens egen.¹⁰⁹ Det er lett å lese dette som en romantisk forestilling om at man står i et stort fellesskap. Samtidig kan dette også leses som at man står i historien med den som bakteppe for regler og normer, kulturer og språk, som har ført samtiden dit den er i dag. Med det setter han mennesket inn i historien. For å illustrere dette: I 1832 prøvde Grundtvig å beskrive seg selv som *et nordisk menneske*.¹¹⁰ Dette er et begrep han bruker for å vise at han står i en historielinje hvor nordisk mytologi og dens guder har vært sentrale og at dette også preger en. Dette kaller han for folkeånden. Her møtes historikeren og teologen Grundtvig – han mener folkeånden er en hedensk forutsetning i folket som fantes før kristendommen kom til Norden. Denne ånden tas, i følge Grundtvig, med videre sammen med Den hellige ånd.¹¹¹ Et lite sidespor her, for å se Grundtvigs bevegelse med tiden: Mytologi var i opplysningstiden ansett som uttrykk for primitive verdensbilder. I romantikken ble mytologien en del av drømmen om en svunnen gullalder.¹¹² Det gjør at mytologien blir vitenskapelig studert, slik vi her ser at Grundtvig gjorde. Kanskje enda viktigere er verdien det fikk i kunsten – kulturarv ble et viktig argument for mytologi i kunst og litteratur da romantikken beveget seg over i nasjonalromantikken. Det er nettopp nasjonalromantikken som stod på trappene da Grundtvig skrev om folkeånden i møtet med Den hellige ånd.¹¹³

4.2.2 Kontrast til datidens salmer

De hellige tre Konger forteller eksplisitt en historie, mesteparten av den er et eneste stort narrativ: En person samler barna for å fortelle dem om historien som hendte midt i julenatt. *Jeg for eder sjunge vil*, en førsteperson taler. Hva er det Grundtvig vil med selve

¹⁰⁸ Kant 1783, fra ”Berlinische Monatsschrift”. Åpningssetningen på et essay om hva opplysning er lyder *Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit*.

¹⁰⁹ Holm 2012:64.

¹¹⁰ Grundtvig 1965:221 Fra ”Folkelighed og christendom”, Dansk Kirketidende 1847.

¹¹¹ Holm 2012:33.

¹¹² Holm 2012:31.

¹¹³ SNL tidfester det nasjonale gjennombrudd til ca. 1840, <https://snl.no/nasjonalromantikk> 27/11-14.

historien? Formidle en historie til barn? Vise hvordan man kan formidle bibelske fortellinger? Forteller om seg selv? En ting er i alle fall sikkert: Ved å ha fremstilt det som om ham, jeg-personen, forteller historien, har han potensielt iscenesatt seg selv. Rammen for denne salmen er fortellingen om vismennene i forbindelse med Jesu fødsel slik det er beskrevet i Matteusevangeliet.¹¹⁴ Salmen kan leses som en polemikk mot den salmeboken som da var gjeldende i Danmark-Norge, som hadde et veldig lite fokus på det historiske og konkrete i kristendommen og Bibelen.¹¹⁵ Med begrepet *historisk* menes her at salmene gjengav stoff fra Bibelen med detaljer fra fortellingene i en fortellende form. Salmeboken var inndelt dogmatisk, med temaer som f.eks. *Guds Væsen og Egenskaber*. Julesalmer, som stod under temaet *Jesu fødsel*, var det for det første bare 8 av. For det andre var de svært preget av det dogmatiske, hvor forsoning er det gjennomgående resonnementet. Et typisk eksempel på dette innenfor temaet *Jesu fødsel* finner vi i salmen *O Jesu vor Forsoner: O Jesu vor Forsoner! Som kom til Jorderig (...) Fra Thronen i det høie steg du til Støvet ned*.¹¹⁶ Det finnes ingen salmer innenfor dette temaet som jf. ovenstående definisjon kan kalles historiske. I dette ligger det også at salmeboken var blottet for bibelhistoriske narrativ i tekstene. Et helt konkret ord som for eksempel *stall*, som mange salmer om julen har i seg, var ikke brukt i salmeboken. Konkretisering av historien var ikke i tiden. Det er rimelig å anta at det var slik fordi en konkretisering ikke bød på opplysning og moral, men var, med vår tids øyne, typisk romantisk. I Grundtvigs brev til Sandsigeren, som lå ved teksten til *De hellige tre Konger*, var han tydelig inspirert av ideen å heve bibelske historier over det moralske avtrykket, jf. hans historiesyn. I brevet skrev han blant annet at *De mest overflødige Bilag hertil vil Man finde i de mange Psalmer og Guds Egenskaber, der ei allene ere Gjentagelser og Opløsninger av sig selv, men som oftest af hindanden og at (...) den historiske Psalme er at ligne ved en rindende Bæk, og den dogmatiske eller moralske derimod langt ligere de stillestaaende Vande*.¹¹⁷ Heller ikke skolen med sin katekismelære hadde et fokus på det bibelhistoriske som sådan. Det skal dog nevnes at fraværet av historiske salmer ikke uten videre gjaldt forløperne til den daværende

¹¹⁴ Matt 2, 1-12.

¹¹⁵ Evangelisk-christelig Psalmebog: til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt, i bruk fra 1798.

¹¹⁶ Evangelisk-christelig Psalmebog 1825:95 nr. 138.

¹¹⁷ Grundtvig i Begtrup 1905:77, fra Sandsigeren, 10.april 1811.

salmeboken. Kingos salmebok fra 1699, som stadig var i bruk i 1810, inneholdt mange salmer som spilte på narrativ fra Bibelen. *De hellige tre konger* kan være kimen til det bibelske historiesynet Grundtvig etter hvert ble en talsmann for, et historiesyn som ikke kom til uttrykk i den daværende salmeboken: Når Bibelen er en historisk bok må også kristendommen være en historisk realitet som bygger på faktiske begivenheter.¹¹⁸

4.2.3 Mytisk

Samtidig som salmen er historisk i den grad at den omhandler noen personer opp mot Jesu fødsel slik Matteusevangeliet beskriver dette er det flere elementer som man ikke finner i teksten Grundtvig tar utgangspunkt i. Dette gjelder blant annet *stjernemanden, tårnet, kongens slott* og ikke minst at de hellige tre konger er en stjernemand, en konge og kongens sønn. Man kan riktig nok argumentere for at de hellige tre konger hos Grundtvig kan være en referanse til babylonerkongen Nebukadnesar i Daniels bok. Kongen selv, hans sønn og stjernetydere ble her omvendt til den jødiske gud og slapp jødene ut fra det babylonske fangenskap. Dette kan være en bevisst bildebruk, men å tolke disse som de hellige tre konger finnes det ikke belegg for i kristen ikonografi.¹¹⁹ Så kan man egentlig snakke om denne salmen som historisk når den inneholder flere elementer som ikke finnes verken i Matteusevangeliet eller har en konsekvent historisk relevans for øvrig? Dette er et spørsmål det går an å besvare og konkludere på flere måter. I et historisk-biografisk perspektiv vil jeg her, naturlig nok, forsøke å besvare dette spørsmålet ved å se Grundtvigs liv og forfatterskap i lys av en slik avveining.

4.2.4 Datiden speilet i datidens fortid og fremtid

For å se nærmere på hvor Grundtvig stod med tanke på formidling og teologi i 1810 bør vi se litt på momenter som lå i tiden før og etter dette for å kunne få et helhetlig bilde av hans posisjon. I 1805 ble Grundtvig huslærer på Langeland, en av Danmarks små øyer, for et enebarn, Karl Steensen de Leth – etter sigende *øens uartigste pode*.¹²⁰ Her var han som huslærer i temmelig nøyaktig tre år før han brøt opp og dro tilbake til København. Senere ble han som nevnt gymnasielærer og jobbet særlig med å utvikle seg som historiker. I 1812, i sin prestegjerning i Udby, forsøkte å skrive en verdenshistorie med

¹¹⁸ Elseth 1986:46.

¹¹⁹ Lundgreen-Nielsen 1980:356.

¹²⁰ Elseth 1986:23.

utgangspunkt i det Grundtvig selv betraktet som tidens vantro, kalt *Verdens Krønike i Sammenheng*.¹²¹ Som historiker hadde han som nevnt tidligere jobbet med *Tidens Strøm*. Når han derimot som subjektiv predikant skulle sammenfatte historien dømte han mange mennesker, både levende og døde, til å ikke ha hatt Kristus som midtpunkt. Den bibelske ”paragrafrytteren” som Grundtvig da fremstod som ble etter hvert avløst: *Den makeløse oppdagelse*, som Grundtvig selv kalte den, hadde han i 1822. Den ble toneangivende for hans videre teologiske arbeid. *Den makeløse oppdagelse* for Grundtvig er hans påstand om at den kristne sannhet ikke har sitt fundament i Bibelen, men i trosbekjennelsen: *Det er i trosbekjennelsen, som den alltid har lydt, og som den lyder ved hver gudstjeneste, den kristne tro lever. Ikke i bibelens døde bogstav*.¹²² Av andre verker vil jeg i forlengelse av *Den makeløse oppdagelse* nevne *Den christelige børnelærdom (1855-61)*, en rekke artikler hvor han blant annet argumenterer for at mennesket ligner Gud siden de er skapt i Guds bilde.¹²³

4.2.5 Hva eller hvem er Gud?

Et ord og begrep som *Gud* kan bety svært mye. I vårt samfunn i dag er det naturlig å tenke på religiøs pluralisme i møte et begrep som *Gud*. Her velger jeg å fokusere på hvordan Grundtvig formidlet Gud i møte med barn på starten av 1800-tallet. Allerede i 2. strofe kommer det frem at historien er til barn.¹²⁴ Det er kanskje overflødig å påpeke at *Gud* leses på forskjellige møter, men for å kunne forsvare denne salmen som en historisk salme er dette et interessant perspektiv å trekke frem. *Gud* vil ikke tolkes likt av barn, kvinner og menn i ulike aldre.¹²⁵ På samme måte vil teologiske verkers bruk av ordet *Gud* gjerne representere en helt annen resepsjon og betydning enn bruken av *Gud* i en salme. Meningen kan være ganske lik for noen, kulturelle eller sosiale likheter kan gjerne representere det samme innenfor gitte grupper – til dels kanskje også hos barn i Danmark-Norge rundt 1810? Det er nettopp Grundtvigs forståelse av resepsjonen og betydningen av ord til barn jeg ønsker å kikke nærmere på her.

¹²¹ Grundtvig i Høegh-Andersen m.fl. (red.) 1983:26, fra ”Verdens Krønike i Sammenheng”, 1812.

¹²² Elseth 1986:59.

¹²³ Grundtvig henter her sin begrunnelse fra 1. Mos 1,26f; Bjerg 2002:9.

¹²⁴ 2. strofe i *De hellige tre Konger: Kommer små; og hører til! Jeg for eder sjunge vil (...)*.

¹²⁵ Heggem 2005:138.

4.2.6 Hvorfor til barn?

Å nevne at adressaten i salmen i all hovedsak er barn kan gjentas til det kjedsommelige. En detalj å legge merke til er at Herodes' leting etter Jesus og de vise menns løftebrudd mot Herodes ikke er nevnt, kanskje nettopp fordi fortellingen skulle tilpasses barn. Det er ikke et spørsmål om hvorvidt adressaten er barn, men hvorfor den er det. Som formidler og en som ønsker denne salmen på trykk må han ha villet mer enn å slå et slag for den historiske salmen. Ved å skrive en salme adressert til barn formidler Grundtvig at man bør ta vare på og oppmuntre det barnlige. I det lengste kan vi her se en kime av Grundtvigs forståelse av endring, vekst og modning i mennesket.¹²⁶ Kort oppsummert: Det å slippe den barnlige kraften til er i følge Grundtvig en forutsetning for å være et levende menneske.¹²⁷ I dette kan det ligge en tanke om at hvis man klarer å slippe det voksne i en, det som for Grundtvig muligens var opplysningstidens (og ikke minst opplysningsteologiens) lodd for Grundtvig anno desember 1810, kan man forstå barn bedre. Allikevel handler ikke dette kun om plass til barns tanker. Ved å oppføre seg som et ”voksenbarn” mente Grundtvig at nye erkjennelser og andre perspektiver kunne vokse frem.¹²⁸ Dette kan tolkes både i lys av læreren og teologen Grundtvig – kanskje han her var inspirert av fortellingen om Jesus og barna og finner den sammenfallende med et ønske om ny opplysning og formidling.¹²⁹

4.2.7 En kime av fremtidige verker?

Da *De Hellige Tre Konger* ble skrevet var det ennå mange år til Grundtvig gav ut *Den christelige børnelærdom*. Til grunn for *Den christelige børnelærdom* ligger, som nevnt, blant annet Grundtvigs *makeløse oppdagelse* i 1822. Denne oppdagelsen fører oss tilbake til da Grundtvig i 1812, i sin prestegjerning i Udby, forsøkte å skrive en verdenshistorie med utgangspunkt i det Grundtvig selv betraktet som tidens vantro, kalt *Verdens Krønike i Sammenheng*.¹³⁰ Som historiker hadde han som nevnt tidligere jobbet med *Tidens Strøm*. Når han derimot som subjektiv predikant skulle sammenfatte historien dømte han mange mennesker, både levende og døde, til å ikke ha hatt Kristus som midtpunkt. ”Guds

¹²⁶ Heggem 2005:221.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Mark 10, 13-16.

¹³⁰ Grundtvig i Høegh-Andersen m.fl. (red.) 1983:26.

ord enfoldig” måtte i følge Grundtvig tros på – han var på dette tidspunkt en bibelsk ”fundamentalist”.¹³¹ Den ytterliggående Grundtvig kom til uttrykk – og kanskje er det Grundtvigs manisk-depressive anlegg som skinner gjennom disse svingningene?¹³² Det er mye som kan sies både om dette og, for å gå steget lengre tilbake, om Grundtvigs opphold på Langeland før prestegjeringen i Udby. Det relevante hva gjelder barn under hans opphold på Langeland at han her hadde et ansvar for å formidle kunnskap til det tidligere nevnte enebarnet. Dette er den første kjente erfaringen Grundtvig, den yngste blant sine brødre, hadde som lærer for barn. Som den første salmen Grundtvig diktet kan det være vanskelig å fastslå at det var en teologisk bevissthet som favnet om det teologiske helhetssyn Grundtvig endte opp med. Grunnen til at det her allikevel er skrevet noe om verkene hans er for å se hvordan han beveget seg. *De Hellige Tre Konger* ble skrevet i perioden mellom hans engasjement som lærer og hans prestevirke da han skrev *Verdens Krønike i Sammenheng*. Vi har altså historikeren på den ene siden av tilblivelsen og bibelfundamentalisten på den andre – og hele tiden formidleren. Den lutherske teologien anser presten som en lærer, noe som kan, om Grundtvig var det bevisst, understreke kontinuiteten. Som formidler visste Grundtvig at det viktigste var at sannheten kom frem. Om sannheten ble formidlet ved hjelp av andre elementer som ikke fantes i teksten salmen tok utgangspunkt i var allikevel budskapet det sentrale: Det historiske hendelsen ble skildret som ’fritt etter Matteusevangeliet’, men bunnlinjen, det som skulle formidles i salmen, stod helt uavhengig av de elementene som ble brukt som hjelp til å formidle budskapet. Han henter opp grunnbetydningen i de teksten han arbeider og fjerner etter mitt skjønn ikke denne betydningen. Derimot legger han også til sin egen fortolkning. Essensen er altså ikke fjernet til fordel for det som etter Grundtvigs forstand var fri diktning. Hans oppfattelse av hva barn opplevde som historie og historiefortelling var noe han ville overføre på salmer – lik et eventyr med et moralsk poeng.¹³³ Slikt sett kan det virke som om Grundtvig forsøker å gå vekk fra sin tids ”særkristelige” preg på salmer ved å la religiøse myters fortellingskraft stå ved siden av kristne sannheter. Tid, sted og kontekst ble flyttet slik at det ble reell historiefortelling, og ikke utelukkende åndelig formaning. At hans lidenskap som historiker her møter hans evne som formidler

¹³¹ Elseth 1986:51.

¹³² Elseth 1986:54.

¹³³ Heggem 2005:165.

til en målgruppe han fra før av hadde jobbet med mener jeg er kjernen i at *De Hellige Tre Konger* kan regnes som en historisk salme.

4.2.8 Oppsummering

Nok en gang mener jeg at vi dypest sett vender tilbake til spørsmålet om hvilken oppfatning man har av Gud, men denne gangen melder et underordnet spørsmål til dette seg: Hvordan skal man fortelle om Gud? Grundtvig var lei av dogmatiske utgreiinger i salmesangen, han så ikke selv hvordan dette kunne tjene til å være levende forkynnelse. Derimot virker det i brevet han skrev til *Sandsigere*n som om han mener det ligger levende forkynnelse i å bringe mennesker tilbake til bibelske hendelsers datid. For Grundtvig var ikke dette synonymt med noen resitasjon, men å se bak teksten: Hvem var disse menneskene? Kan vi klare å identifisere oss med noe av det de opplevde? For å komme med et forsøk på svar på disse spørsmålene bedriver Grundtvig tidvis fri diktning. For da å gå tilbake til innledningens definisjon av historie:¹³⁴ I Bibelen står det om vismennenes reise. Dette bør gå under definisjonen *sosialt relevant menneskelig adferd*. Grundtvig virker til å gjøre et forsøk på å gjøre denne adferden sosialt relevant også i sin tid. Ikke ved å omskrive fortellingen til sin egen nåtid, men ved å fremheve en detalj i en bibelfortelling for å tilføre den mer dybde og følelser enn bibelfortellingen eksplisitt har. I så måte står Grundtvig på en akademisk og historisk grunn.

¹³⁴ *Sosialt relevant menneskelig atferd og slike ikke-menneskelige forhold som er relevant til menneskelig atferd*, se 1.4.3.

5. Konklusjon

5.1 Innsikt

Hva opplevde egentlig Nikolai Frederik Severin Grundtvig som 27 år gammel i desember 1810? Hva er grunnen til at *De hellige tre Konger* har akkurat det innholdet den har? Helt bastante svar kan ikke gis. Det jeg kan svare på er hvilke konturer jeg mener å ane. Hva gjelder årsaker til at Grundtvig havnet i krisen som stod på trappene da han skrev salmen finnes det flere teorier: Hans anlegg for depresjon, hans relasjon til sin far da særlig i møte med dilemmaet om å jobbe som prest, konflikten i kjølvannet av hans dimisspreken og hans dødsangst. Hvorfor salmen har den teologien den har virker tilsynelatende å være formet av Grundtvigs forsøk på oppgjør med opplysningsteologien. Hva man av dette derimot bør lese ut av *De hellige tre Konger* er et langt mer intrikat perspektiv. Vi kan strengt tatt ikke med sikkerhet si at noe av dette er intendert, noe den gjennomgående kritikken av mine egne analyser har prøvd å formidle. Jeg vil allikevel påstå, på bakgrunn av problemstillingens bruk av ordet ”hvordan” og det faktum at forfatteren er død, at om det er intendert eller ikke har ingenting å si. Hva vi som nåværende lesere kan lese ut av teksten er og blir det vesentlige.

Sagt med andre ord er denne konklusjonen svært omfavnende, den er åpen for samtlige innfallsvinkler jeg selv har kommet med i denne avhandlingen. Grundtvigs livssituasjon kan tolkes inn i salmen ved å se på bruken av reisemotivet og bruken og byttingen av personlige pronomen. Bruken av ordet *gjerne* kan både tolkes til å være en referanse til sin egen troskamp og til interessekonflikten mellom å være hjelpeprest for sin far eller å beholde sin lærerjobb og fortsette å prøve å klatre i academia i København. Like fullt kan bruken av ordet *gjerne* representere et ønske om å tro som følge av Grundtvigs frykt for å dø. Så kan man kritisk se på hans julekrise og ane at den er såpass harmonisk at det hele kan virke påtakelig. Dette kan ikke bevises, men man bør ha et kritisk blick på dette når krisen er skildret påtakelig godt av Grundtvig selv som i all hovedsak er eneste kilde.

Hva gjelder Grundtvig som teolog har vi fått et innblikk i håpet om evigheten i bruken av begrepet *himmel* i salmen. Videre finner vi et frelsessyn som bruker som metafor å følge

stjernen – den som fører frem til Jesus. Dette speiler tydelig en klassisk luthersk teologi om frelst ved troen alene og antas å være en polemikk mot opplysningsteologien. Hva gjelder salmens store narrativ har vi gått inn på hvordan dette er en polemikk mot datidens stort sett dogmatiske salmer og hvordan historisiteten kan sies å ha blitt bevart selv om det er et mytisk preg på selve fortellingen. Grundtvig som historiker og teolog ser her verdien i å formidle en sannhet ved å fremstille den på en måte som streber å bli husket. Han benytter seg her av både fortellerteknikk og rendyrking av salmens mål om å bli kunnet, jf. kapittel 2.2.2.

Vi aner en sammenheng mellom Grundtvigs liv i at hans dialektikk mot opplysningsteologien speiles i denne salmen, noe vi også kjenner igjen fra hans dimisspreken. Dette handler ikke kun om denne dialektikken, for dette blir særs intrikat når vi ser Grundtvigs krise opp mot hans frelsessyn. Nå er det, som tidligere nevnt, ingenting som skjer i et vakuum og det er umulig å forholde seg til det personlige livet til Grundtvig uten å forholde seg til teologen Grundtvig og vice versa. Han er ikke nødvendigvis en som kommer godt ut av den teologien han formidler. Med det ser vi her ikke en harmonisk sammenheng mellom hans livssituasjon og salmens teologi, men derimot en kontrast som i det lengste kan være en fordømmelse av han selv. Om så er tilfelle, står Grundtvig igjen med håpet. Og kanskje oppfyllelsen av dette håpet var noe som mange, mange år etter fikk han til å sette seg selv blant dem som har en ledestjerne?

5.2 Utsikt

I avhandlingens innledning forklarte jeg min forforståelse av problemstillingen. På sett og vis vil jeg påstå at jeg allerede da svarte på problemstillingen – jeg forklarte hvordan jeg trodde salmen kunne tolkes og har med det kommet med en tolkning. Nå har jeg konkludert annerledes. Like fullt er den tolket med en forforståelse som konstant tilstedeværende. Jeg ble født 177 år etter at denne salmen ble skrevet og har kun hatt tekstmateriale å forholde meg til som kilder. Å tolke denne salmeteksten historisk-biografisk har vært utfordrende. Jeg har definert salmens sjanger og tematikk og forsøkt å se på gjennomgående sammenhenger som konnotasjoner og allegorier. Dette kan fremstå som svært ubalansert – leser jeg aspekter inn i salmen eller leser jeg aspektene ut fra salmen? Med den kunnskapen jeg har fått om Grundtvigs liv som jeg selv har tolket i lys

av mine egne forutsetninger løper jeg en stor risiko for å fremstå som tendensiøs. Allerede ved å velge hvilke momenter i salmen jeg mener er mest fremtredende har jeg snevret inn min fortolkningshorisont – selv om denne utvelgelsen er gjort etter en undersøkelse av hvilke momenter jeg mener er relevante for oppgaven. Da igjen: Jeg har satt min egen agenda – dels bevisst, dels ubevisst. Når jeg allikevel skriver en konklusjon som langt på vei anerkjenner mitt eget forsøk er det for å vise at det er en viss plausibilitet for at selve salmeteksten spiller på Grundtvigs liv. Avhandlingen må derfor leses som et forsøk på å komme med en legitim tolkning. Dette mener jeg at jeg har klart, men jeg påberoper meg ikke fasit, og mener mine konklusjoner kan og bør utfordres.

6. Litteraturliste

Primærkilder

Begtrup, Holger (1904) *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte skrifter – første bind*. København: Nordisk forlag.

Begtrup, Holger (1905) *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte skrifter – andet bind*. København: Nordisk forlag.

Begtrup, Holger (1909) *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte skrifter – niende bind*. København: Nordisk forlag.

Christensen, Georg & Grundtvig, Stener (red.) (1924) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig I (1807-1820)*. København: Nordisk Forlag.

Høegh-Andersen, Erik m.fl. (red.) (1983) *Historie og kristendom – en Grundtvig-antologi*. Haarby: Forlaget i Haarby.

Johansen, Steen og Høirup Henning (red.) (1948) *Grundtvigs erindringer og erindring om Grundtvig*. København: Nordisk forlag.

Sekundærkilder

Ahlberg, Alf (1953) *Augustin: det første moderne menneske*. Oslo: Land og kirke.

Bjerg, Svend (2002) *Gud først og sidst – Grundtvigs teologi – en læsning af Den christelige Børnelærdom*. København: Forlaget Anis.

Danbolt, Lars Johan / Engedal, Leif Gunnar / Stifoss-Hanssen, Hans / Hestad, Knut / Lien, Lars (red.) (2014) *Religionspsykologi*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Elseth, Egil (1986) *Grundtvig – Mennesket – et guddommeligt eksperiment*. Oslo: Verbum.

Engebreetsen, Else Bang (2008) *Grundtvig – Kriseåret 1810 – Anfægtelser eller galskab?* (Spesialavhandling, Universitetet i Oslo).

- Foucault, Michel (1966) *Les mots et les choses*. Paris: Editions Gallimard.
- Foucault, Michel (1973) *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Greenblatt, Stephen Jay (1980) *Renaissance Self-Fashioning – From More to Shakespeare* Chicago: The University of Chicago.
- Haraldsø, Brynjar (1997) *Kirke og misjon gjennom 2000 år*. Oslo: Lunde forlag
- Heggem, Synnøve (2005) *Kjærlighetens makt, maskerade og mosaikk – en lesning av N.F.S. Grundtvigs Sang-Værk til den Danske Kirke*. Oslo: Teologisk fakultet, Universitetet i Oslo.
- Holm, Anders (2012) *Grundtvig – Introduktion og tekster*. Århus: Systime.
- Jauss, Hans Robert (1987) *Die Theorie der Rezeption: Rückschau auf ihre unerkannte Vorgeschichte*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz GMBH.
- Kant, Immanuel (1784) *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* Berlin: Berlinische Monatsschrift.
- Kayser, W. (1973) *Das sprachliche Kunstwerk: Eine Einführung in die Literaturwissenschaft*. Bern & München: Francke Verlag.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord - N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik, 1798-1819*. København: Københavns universitet.
- Reich, Ebbe Kløvedahl (2000) *Solskin og lyn – Grundtvig og hans sang til livet*. København: Grundtvigsk Forum.
- Thaning, Kaj (1972) *N.F.S. Grundtvig*. Odense: Det Danske Selskab.

Annen litteratur

- (2011) *Bibelen* Oslo: Den Norske Bibelselskap.

(1825) *Evangelisk-christelig Psalmebog: til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt.*
Christiania: Christiania Opfostringshuus.

(1985) *Norsk Salmebok.* Oslo: Verbum.

(2013) *Norsk Salmebok.* Stavanger: Eide Forlag.

Nettkilder

Store Norske Leksikon (2014) *Bygger på innholdet fra Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon.* Lokalisert 15. august - 9. desember 2014. <http://www.snø.no/>

Store Medisinske Leksikon (2014) *Medisinsk oppslagsverk, fusjon av medisinske artikler fra Store Norske Leksikon og kunnskapsforlagets 5-bindsverk Store Medisinske Leksikon.* Lokalisert 20. september - 9. desember 2014. <http://sml.snø.no/>